

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти

«магістр»

спеціальності 013 Початкова освіта

Мороз Олена Федорівна

Керівник:

к.пед.н., проф. Колупаєва Т.Є.

Рецензент:

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ ЯК ФЕНОМЕН НАУКИ	10
1.1. Поняття «творчість» і «творчі здібності» та їх сутність	10
1.2. Творчість особистості як соціально-духовний феномен	23
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2 ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ	34
2.1. Проблема розвитку творчої особистості учнів в умовах сучасної початкової освіти України	34
2.2. Соціально-педагогічні умови формування особистості людини-творця у початковій школі	44
Висновки до другого розділу	56
РОЗДІЛ 3 ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ	59
3.1. Методичні аспекти застосування технології формування творчої особистості молодших школярів	59
3.2. Асоціативно-синектична технологія як засіб розвитку творчої активності молодших школярів	67
Висновки до третього розділу	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку вітчизняної освіти проблема формування творчої особистості набуває особливої значущості. Специфіка організації освітнього процесу для розвитку інтересу до творчості у дітей молодшого шкільного віку визначається створенням особливих педагогічних і методичних умов її реалізації.

Одне із головних завдань освітньо-виховного процесу у початковій школі України є формування самостійної, творчо мислячої особистості учня початкової школи та розвиток його здібностей, творчих зокрема. У Державному стандарті початкової освіти вказано, що формування творчих здібностей молодших школярів реалізується при вивченні всіх навчальних дисциплін.

Дуже часто в процесі навчання вчителі зіштовхуються з проблемою відсутності у школярів природної потреби і необхідності користуватися творчими здібностями в комунікативних цілях, що створює великі труднощі, як для вчителя, так і для учнів. Для того, щоб стимулювати розвиток комунікативних навичок, потрібно вибирати такі форми уроку, що будуть сприяти розвитку умінь спілкування.

Навчання і творчий розвиток сучасного школяра можливі в тому випадку, якщо навчальна діяльність емоційно забарвлена. Відомо, що велике значення при організації освітнього процесу відіграє мотивація до навчання. Вона викликає інтерес до виконання завдань навчально-методичного комплексу, сприяє активації мислення. Інтерес є головною рушійною силою як пізнавальної, так і творчої діяльності.

Найбільш сильним мотивуючим фактором є технології навчання, спрямовані на задоволення потреби школярів в максимальній наближеності освітнього процесу до реалій пізнання світу в природних умовах саморозвитку, що можна досягти на основі новизни досліджуваного матеріалу і

різноманітності виконуваних завдань із урахуванням психологічних і вікових характеристик учнів.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується змінами, що зачіпають всі сфери людського життя. У процесі соціально-економічних перетворень виникають проблеми, що вимагають нових підходів до вирішення складніших завдань. Зростає потреба суспільства в людях, які мають не тільки міцні і глибокі знання, а й здатні самостійно, нетрадиційно, творчо вирішувати існуючі проблеми.

Соціальне замовлення суспільства орієнтує вітчизняну педагогіку і шкільну практику на формування творчої особистості, розвиток творчих здібностей молодших учнів. У зв'язку з цим виникає потреба переоцінки традиційного розуміння вчення як процесу відтворення і засвоєння минулого досвіду.

Ступінь розробки теми у науковій літературі. Сучасна початкова школа України потребує досліджень, присвячених розвитку творчого потенціалу учнів. Важливим завданням є формування прийомів і способів організації освітнього процесу на основі включення в неї творчої діяльності учнів.

Сьогодні мова повинна йти не просто про розвиток творчих і комунікативних здібностей, а про мотивацію і потреби застосовувати отримані знання в самостійній діяльності, про формування комплексів умінь і навичок, що дозволяють учням цікаво і не з примусу, займатися самоосвітою.

У контексті формування суспільства паритетної демократії та якісної освіти найважливішим завданням соціогуманітарного знання XXI століття, якому притаманний «діалого-культурологічний підхід» (Балл Г., Бех І., Волинець А., Копилов С.), є розвиток креативної особистості громадянина України, яка визначає необхідність побудови освітньо-виховного процесу на

гуманістичних засадах, суб'єкт-суб'єкту взаємодію вчителя та учня, виховання особистості школяра, розширення його мовно-освітнього простору.

У ході аналізу законодавчих документів, програм, навчальних посібників учнів молодшого шкільного віку, наукових праць і дисертаційних досліджень, практики творчого розвитку молодших школярів були виявлені суперечності між: - наявністю великого спектру робіт з педагогіки і психології (О. Лук «Мислення і творчість», Л. Виготський, «Педагогічна психологія», І. Лернер «Сутність проблемного навчання», Є. Ільїн «Психологія творчості креативності обдарованості», А. Маслоу «Психологія буття», Д. Богоявленська «Психологія творчих здібностей» та інші.).

Дослідженням проблеми творчості у вітчизняній психології й педагогіці займалися такі вчені: В. Андрєєв, Г. Балл, Д. Богоявленська, М. Лейтес, О. Лук, Я. Пономарьов, Г. Костюк, М. Холодна, О. Кульчицька та ін. Питання творчості, творчих здібностей і творчої діяльності завжди були й залишаються в центрі уваги багатьох учених як вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл. Такі видатні постаті педагогічної науки як П. Блонський, О. Духнович, Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші працювали над проблемою розвитку творчих здібностей особистості.

У дослідженнях зарубіжних науковців проаналізовано різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природу, компонентний склад, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування (Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, Е. Торранс, С. Рубінштейн та ін.). Більшість із цих питань досі залишаються дискусійними.

Питання філософії, теорії та історії вищої освіти знайшли розв'язання в наукових дослідженнях В. Андрущенка, В. Василенка, Л. Вовк, Н. Демяненко, В. Кременя, Г. Падалки, В. Паламарчук, Н. Протасової, Н. Рідей, О. Романовського, П. Сауха, С. Сисоєвої та інших.

Незважаючи на загальне зростання інтересу вітчизняних науковців до проблеми творчості в освітньому процесі, питання розвитку творчих здібностей молодших школярів залишається недостатньо дослідженим. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена, *по-перше*, соціальною значущістю проблеми розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку, необхідністю подальшого вдосконалення методики розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на уроках; *по-друге*, важливістю й необхідністю розробки методів і прийомів ефективного розвитку творчих здібностей учнів; *по-третьє*, слабкою розробленістю проблеми в теоретичному і практичному аспектах. Вище окреслене обґрунтовує вибір теми дипломної роботи **«Використання технології формування творчої особистості у сучасній початковій школі»**.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі творчої особистості у сучасній початковій школі України та розробці технології її формування.

Для реалізації поставленої **мети** визначені такі конкретні **завдання дослідження**:

- проаналізувати поняття «творчість», «творчі здібності» та осмислити їх сутність;
- охарактеризувати творчість особистості як соціально-духовний феномен;
- осмислити проблему розвитку творчої особистості учнів в умовах сучасної початкової освіти України;
- розглянути соціально-педагогічні умови формування особистості людини-творця у початковій школі;
- дати оцінку методичним аспектам застосування технології формування творчої особистості учнів молодшого шкільного віку;

- визначити значення асоціативно-синектичної технології як засобу розвитку творчої активності молодших школярів.

Об'єкт дослідження - освітній процес початкової школи.

Предмет дослідження - зміст, форми та методи формування творчої особистості у сучасній початковій школі..

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань дослідження було використано **методи дослідження**:

- системний аналіз педагогічної, психологічної й методичної літератури з метою дослідження стану проблеми та теоретичних засад формування творчих здібностей молодших школярів відповідно до концепції Нової української школи;
- порівняння – з метою теоретичного обґрунтування структури готовності початкової школи до формування творчих здібностей учнів початкової школи;
- зіставлення – для порівняння різних поглядів учених та уточнення категоріально-понятійного апарату дослідження;
- синтезу, індукції та дедукції, класифікації та узагальнення – для визначення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи;
- моделювання та проектування – для теоретичного обґрунтування моделі формування творчих здібностей молодших школярів;
- систематизації – з метою виявлення педагогічних умов підготовки до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання.

Практичне значення дослідження. Основні положення, висновки та методичні рекомендації, викладені в дипломному дослідженні, можуть використовуватися у процесі підготовки педагогічних кадрів, зокрема при

читанні курсів «Педагогіка», «Порівняльна педагогіка», «Педагогічні технології», «Технології формування творчої особистості у сучасній початковій школі України».

У дослідженні систематизовано теоретичні положення, що можуть бути використані при укладанні навчальної літератури, розробці робочих навчальних програм із педагогічних дисциплін, для проведення подальшої науково-дослідницької роботи у галузі практичної педагогіки. Результати дослідження можуть бути використані у процесі розробки шляхів модернізації початкової освіти України в умовах євроінтеграційних процесів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення на засіданнях кафедри педагогіки початкової освіти РДГУ (2018-2020 рр.), науково-практичних конференціях, зокрема брала участь у Регіональній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: досвід, пошуки та перспективи» (м. Рівне, 27 листопада 2019), у Всеукраїнській науково-практичній е-конференції «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування нової української школи» (м. Рівне, 28 квітня 2020) та Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування у школярів та студентської молоді нових смислів в освітньо-виховному процесі» (м. Рівне, 30 жовтня 2020), у XII Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 2019 р.), та у XIII Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 26 травня 2020 р.).

Публікації. За матеріалами дипломної роботи опубліковано дві тези доповідей:

1. Мороз О. Формування та розвиток творчої особистості учня у виховній системі школи. *Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів*

Всеукраїнської науково-практичної е-конференції (28 квітня 2020 р.).
Рівне: РДГУ, 2020. С. 86-88.

2. Мороз О., Колупаєва Т. Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали XIII Міжнародної науково–практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців.* Рівне: РДГУ, 2020. С. 161-163.

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел у кількості 73 найменувань та додатків. **Загальний обсяг роботи становить 108 сторінок.**

РОЗДІЛ 1

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН НАУКИ

1.1. Поняття «творчість» і «творчі здібності» та їх сутність

Для творчої особистості творча діяльність становить собою життєву потребу. Для таких людей творчий стиль поведінки є найбільш характерним. Основним критерієм творчої особистості є наявність творчих здібностей, під якими необхідно розуміти індивідуально-психологічні здібності, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Творча особистість - це індивід, який володіє високим рівнем знань, має прагнення до нового, оригінального. Творчі здібності пов'язані зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності. Необхідно, щоб діти, прийшовши в початкову школу, могли заглиблюватися в атмосферу творчості, пошуку нового, що сприяє удосконаленню навичок творчого мислення, активізації розумової діяльності, розвитку індивідуальних схильностей кожного учня» [14, с . 210]. А це необхідно для того, щоб повністю використовувати можливості процесу творчості та реалізувати себе в майбутньому житті, справляючись зі всіма виникаючими труднощами і ситуаціями.

Реалізація одного з основоположних принципів сучасної освіти - принципу особистісного підходу, «передбачає максимальний розвиток творчого потенціалу людей, формування, здатного поряд зі знаннями, вміннями, навичками привнести в справу свій талант» [3, с. 81]. І якщо при вирішенні завдань класичної освіти педагоги спираються на фундаментально розроблені теоретичні положення, застосовують методиками, що пройшли апробацію, використовують багатолітній досвід, то проблема виховання таланту, розвитку

творчих здібностей молодших школярів до сих пір залишається невирішеною і спірною.

Не можна сказати, що проблематика творчості була поза увагою дослідників. Понад століття її розробкою займаються психологи і педагоги. Ще раніше механізм творчості намагалися зрозуміти філософи, історики, лінгвісти, які багато зробили для накопичення та узагальнення матеріалу з історії відкриттів. Інтерес до творчості проявляли представники інших наукових дисциплін. Не випадково, що серед її дослідників були такі відомі вчені, як В.М. Бехтерев, А. Пуанкаре, В.І. Вернадський, Б.М. Кедрів, П.Л. Капіца.

«У практичному плані прогрес спостерігався в 60-70-х роках ХХ століття і був пов'язаний із дослідженням науково-технічної творчості» [8, с. 58]. Саме до цього періоду належить розробка програми АРТЗ (алгоритму розв'язання творчих завдань) і ряду конкретних методик. У теоретичному ж аспекті проблема, на жаль, далека від свого рішення.

Чи означає це, що природа творчості в принципі не проаналізована? Ні в якому разі. Швидше дослідники натрапили, кажучи словами Б.М. Кедрова, на «пізнавально-психологічний бар'єр», подолання якого - справа часу і зусиль. Аналогічні бар'єри стояли на шляху всіх наукових відкриттів, а їх подолання є віхами в історії науки. Тим більше, що кожен, нехай і невеликий крок до розуміння природи творчості, формує передумови до пізнання даного феномена в цілому. А таких кроків зроблено чимало. Інша справа, що зросла практична значущість проблеми, яка вимагає активізувати зусилля щодо її вирішення. І цей пошук повинен здійснюватися, насамперед, в теоретичному плані.

Творчі здібності - різновид перетворюючої, продуктивної діяльності. «Від репродуктивної діяльності вони відрізняються тим, що здійснюються не за принципом реакції на зміну середовища, а за принципом створення нового середовища, що в кінцевому підсумку призводить до появи нового продукту»

[2, с. 17]. Звичні формули адаптивної поведінки «тому що» і «для того, щоб» замінюються формулою «незважаючи на», тобто момент творчості бачиться певним спонтанним актом, що суперечить канонам формальної логіки.

Винахід теорії виглядає аналогічно народженню музичної теми. В обох випадках логічний аналіз нічого пояснити не може. Уточнимо, що логічне пояснення феномена творчості, як свідчить історія наукових відкриттів, все-таки з'являється, але по пригоді часу, коли сама наука досягає нового рівня розуміння процесів і явищ.

Спонтанність виникнення творчої ідеї, на нашу думку, криється в джерелі, яке її генерує - в несвідомому, інтуїтивному. При цьому не має значення, в якому вигляді цей імпульс проявляється: в формі побічного продукту дії, підказки або інстинктивної видової програми. Важливіше саме визнання творчого імпульсу продуктом несвідомого. «Несвідомий другий план, - зазначав у доповіді «Про ставлення аналітичної психології до поетико-художньої творчості» К. Юнг, - ... дає про себе знати, специфічно впливаючи на зміст свідомого. Наприклад, він виробляє продукт фантазії з своєрідними властивостями» [69, с.14].

Несвідоме - результат розвитку психіки в філогенезі, той потенціал, що природа закладає в людину. Реалізація цього потенціалу здійснюється вже на рівні свідомого. Останнє, як відомо, є виразом онтогенетичного розвитку, тобто розвитку, що відбувається упродовж всього людського життя. Також, як і несвідоме, свідоме суто індивідуальне, а, отже, і індивідуально сприятиме в сприйнятті творчого імпульсу (чим вище інтелект, тим імовірніше таке сприйняття).

Зазначене положення лежить в основі розуміння механізму зв'язку креативності та когнітивності, що дозволяє виявити роль і значення названих типів здібностей у творчій діяльності. Число і оригінальність генерованих

індивідом ідей свідчить лише про потенційну креативності (ці ідеї, до речі, в більшості своїй залишаються «за кадром»); сприйняті і матеріалізовані ідеї характеризують людину як творця. У даному контексті інтерес становить позиція Р. Стенберга, який визначив креативність як здатність.

Дивергентне мислення переважає на етапі пошуку конструктивної ідеї і здійснюється в різних областях семантичного простору. «Коли точка, що вимагає раціоналізації, зміни, введення чогось нового знайдена, помічена, усвідомлена і як би засіла у свідомості винахідника, починається своєрідний процес осмислення цієї точки і відбирання з неї самих різних знань, що приходять до нього на розум. Всі ці спостереження і факти як би приміряються до центральної точки і узгоджуються із завданням, що керує думками винахідника» [53, с. 228].

Конвергентне мислення орієнтує творчий пошук на елементи простору, що мають очевидне відношення до проблеми, тобто здійснюється векторно. Слід погодитися з думкою про те, що чим більша сфера простору, в якому знаходиться рішення, віддалене від проблеми, тим більш значуща роль дивергентного мислення в його пошуку. І навпаки, значення конвергентного мислення зростає, коли принцип рішення вже знайдено, але ідея потребує матеріалізації.

Зазначена картина наочно простежується в сфері науково-технічної творчості, «де диференційовані за п'ятьма рівнями складності завдання вирішуються на основі розроблених стосовно до кожного рівня підходів. Аналогічний процес спостерігається і в інших видах творчої діяльності» [10, с. 62].

Із точки зору педагогічної творчості важливішою є проблема зв'язків цього феномена з іншими психічними явищами. Пізнання таких зв'язків лежить в основі розробки методик розвитку креативності та стимулювання творчої

діяльності, воно дозволяє виявити багатоаспектність творчості, проникнути в її сутність.

Результати численних досліджень, проведених в Україні і за кордоном, дозволяють диференціювати психічні явища за механізмом і ступенем їх впливу на процес творчості. І якщо вплив перших досить повно досліджено, як прийнято вважати в психології креативності, всяка проявленість творчих здібностей зазвичай сприймається з певними особистими якостями, то на впливі других слід зупинитися докладніше. Вказану групу явищ представляють мотиви творчої діяльності, емоції, що супроводжують цю діяльність і ті психічні стани, які характеризують її перебіг. В цілому їх можна представити у вигляді тимчасової динамічної характеристики особистості.

Аналіз впливу мотивації слід почати з розбору самого визначення творчості і, зокрема, з однієї з її сутнісних ознак - високої суспільної значимості результатів. Дана ознака присутня в більшості визначень, представлених у словниках, енциклопедіях та інших загальнодоступних і популярних джерелах.

Візьмемо на себе сміливість стверджувати, що з точки зору психології її введення є невірним. При її збереженні виникають питання: з яких позицій можна розглядати творчість дитини як особистості, яка розвивається, якою ще не створюється ніякого суспільно значущого продукту і чи є це творчістю?

Очевидно, що стосовно визнання вченого, композитора, художника і аналогічних категорій творців процес правомірно оцінювати з позицій соціальної значущості результату. Але чи була присутня ідея цієї значущості при створенні продукту творчості чи мотивація була іншою?

«Психологами давно доведено, що в основі будь-якої, в тому числі і творчої діяльності, лежать мотиви, ті конкретні спонукальні сили, що стимулюють людину, змушують її зосередитися на вирішенні завдання» [52,

с. 83]. Механізм формування мотивів пов'язаний з усвідомленням потреб, наданням їм особистісного сенсу.

Таким чином, між високою суспільною значущістю результатів творчої діяльності і самим процесом творчості виявляються мотиви. Досліджуючи феномен творчості, це положення необхідно враховувати. На нашу думку, формування креативності як особистісної характеристики в онтогенезі проявляється спочатку на мотиваційно-особистісному, потім на продуктивному (поведінковому) рівні, і тому не можна розглядати творчість надміру спрощено.

Найважливішим параметром динамічної характеристики творчої особистості виступає її емоційний стан - комплекс переживань, характерних для людини в кожен із моментів її життя. Підрозділяючись на позитивні і негативні, емоції часто визначальною мірою впливають на результативність діяльності, включаючи творчу, сприяючи або підвищенню, або зниженню активності. Крім спрямованості, вплив емоцій на творчість визначає ступінь їх вираження і зміст. Зокрема, А. Маслоу, виділяючи в якості центральної складової творчої діяльності емоцію, звернув увагу на динаміку впливу даної емоції.

На жаль, увагу дослідників практично не привертала проблема взаємозв'язку творчості і психічного стану творця. У той же час така залежність очевидна і достатньо досліджена у відношенні до діяльності людини в цілому. Психічний стан відносять до явищ, що мають тимчасовий, а часто і ситуаційний характер. Творчість як результат реалізації певного потенціалу - вираз особистості в людині. Теза про те, що особистісне проявляється через тимчасове, ситуаційне, і що останнє має на нього суттєвий вплив навряд чи потребує аргументації.

Існує також теорія формування особистісного за допомогою закріплення в якості рис характеру психічних станів, пережитих людиною. Звісно ж, що

дослідження зазначеної проблеми має увійти в тематику психології творчості і відкрити нові горизонти в розумінні даного феномена.

Важливе значення для пізнання природи творчості має правильний вибір методологічних позицій дослідження. У статті «Деякі теоретичні питання психології творчості» М.Г. Ярошевський дуже образно зазначав: «Думати, ніби психологія здатна проникнути в таємниці творчості, використовуючи тільки свої власні засоби, безвідносно до історії культури, - це все одно, що повірити у версію Мюнхгаузена про можливість витягти самого себе за волосся з болота» [70, с. 48].

Аналогічні думки щодо науково-технічної творчості висловлювали Г.А. Альтшуллер і Р.Б. Шапіро. Дослідження психології винахідницької творчості не може здійснюватися у відриві від вивчення основних закономірностей розвитку психіки, - писали вони.

«Психологія винахідницької творчості стає зрозумілою тільки при глибокому знанні законів розвитку техніки» [15, с. 39]. На існування залежності пізнання психології акторської творчості від знання специфіки сценічної діяльності звертав увагу Л.С. Виготський.

Немає підстав не погоджуватися з думкою відомих психологів, тим більше що воно підтверджується практикою, а тому найважливішим методологічним положенням для дослідників психології творчості є висновок про те, що пізнання феномена творчості можливо тільки на основі глибокого знання тієї сфери діяльності, в якій цей феномен проявляється. Загальна проблема дослідження творчості трансформується, таким чином, в приватні проблеми дослідження конкретних видів творчості.

Більш того, результати досліджень творчості свідчать про те, що пізнання його психологічного механізму передбачає вихід за межі предметної діяльності і вимагає приділення найсерйознішої уваги вивченню історичного, соціального,

соціально-психологічного та інших аспектів проблеми. Пояснення цього явища криється в уявленні процесу творчості не як спонтанного, а як соціально і історично детермінованого процесу.

Хоча вченому здається, що вибір даної теми або напрямки дослідження цілком визначилися його власними науковими інтересами, проте в дійсності цей вибір сформувався ще раніше в ході розвитку науки і практики, є соціальним замовленням. Зазначена детермінація обумовлює перетворення проблеми пізнання творчості з власної психологічної в комплексну, ставить результати досліджень у залежність від їх повноти та різнобічності. «Будучи за своєю природою системним об'єктом, творчість можна адекватно зрозуміло тільки в міждисциплінарному дослідженні» [62, с. 1885]. Даний висновок підтверджується динамікою розвитку підходів до дослідження творчості.

Історично першим був філософський підхід з його гносеологічним і метафізичним різновидами; психологічний підхід з відгалуженнями в сфери природознавства і патопсихології; інтуїтивний підхід з естетичною та історико-літературною спрямованістю. Коли можливості підходів були вичерпані, на зміну їм прийшли спочатку системний, а потім системно-структурний підходи, що не втратили своєї актуальності і в наш час.

Аналіз психології творчості в світлі системно-структурного підходу показує необхідність внесення пов'язаних із його застосуванням перетворень в дослідження задіяних на процес творчості наукових дисциплін і, перш за все, в педагогіку творчості, що з неминучістю вимагає перетворення педагогіки творчості в фундаментальну науку, яка поглинає в себе результати психологічних досліджень. Шляхи такого перетворення відомі і в якійсь мірі апробовані.

На даний період, існують деякі прогалини, зокрема в концептуальному пізнанні творчості. Не дивлячись на величезний матеріал про творчість і

існування нескінченної кількості визначень творчості, до сих пір не зрозуміло, якою є сутність цього феномена, що саме розуміти під поняттями «творчість-відображення», «становлення», «розвиток», «аспект» або «форма діяльності», «особливий процес» або «форма життя» [67, с. 174].

Вивчення проблем творчості, творчої особистості викликає великий інтерес у світовій науці і є предметом гострих дискусій і суперечок. Вцілому, проблема творчості здавна привертала увагу дослідників. Першими дослідниками цього «складного, таємничого процесу» були філософи античності. Людська думка століттями билася над вирішенням загадок творчості, але до цих пір залишається ще багато спірного і незрозумілого в його природі. Одне безсумнівно: творчість - складний феномен людського мислення. Його вивченням займаються багато наук: філософія, психологія, соціологія, естетика, педагогіка, наукознавство, кібернетика та інші. Виникла навіть і особлива наука, що спеціально вивчає творчу діяльність - евристика.

Інтерес до творчості в наш час пояснюється глибокими об'єктивними факторами. Перший із них пов'язаний (як уже говорилося вище) з характерною для XXI століття пильною увагою до проблем особистості. Яка роль особистості в історичному процесі, в розвитку мистецтва? У чому справжня сутність людини і сенс її життя? Тут центральним є питання, що пов'язане з вивченням художника, як суб'єкта естетичної діяльності.

Другий фактор - це зумовленість інтересами до проблем творчості, потребами сучасної науки і техніки.

Третій фактор закладений у самій природі творчості і практиці естетичного сприйняття його результатів - романів, віршів, музики, фільмів, картин і так далі.

Людина розуміє саму себе через світ нею ж створюваних об'єктів і при посередництві її. У плідному продуктивному існуванні найбільш повно і цілісно

розкривається родова соціально-діяльнісна сутність людини, її здатність творчо, універсально, історично самовизначатися в світі. Б. Пастернак писав, що людина реальна і правдива, коли вона зайнята справою, коли вона ремісник, селянин, відомий ... художник або ж учений, який творчо осягає істину».

Творчі здібності людини, будучи її сутнісними силами, неоднакові за ступенем розвитку, оскільки існують генетичні відмінності між людьми і різні умови їх буття. Якщо трактувати творчість, як вільну діяльність людини, то можна виділити три рівня здібностей:

- продуктивно-репродуктивний;
- генеративний;
- конструктивно-інноваційний.

Продуктивно-репродуктивний рівень пропонує, що здібності - невід'ємна властивість кожної людини, вона характеризується відтворенням з елементів і правил, що не змінюються (або змінюються значно), необмеженого числа в принципі одних і тих самих об'єктивувань, тому й будь-якого роду прояв нового може бути тільки випадковим. Типовими сферами реалізації продуктивно-репродуктивних творчих здібностей виступають одноманітне масове виробництво і повсякденна розмовна мова.

Генеративна творча здатність (здатність імпровізувати) також притаманна кожній людині, але в різній мірі. Вона виражається у створенні нових варіантів на основі даних елементів і правил. Цей рівень творчості реалізується в шедеврах ремісничої праці, в фольклорі, вишуканій літературній мові, технічних рішеннях типу раціоналізаторських пропозицій. Це творчість у межах традиції.

Конструктивно-інноваційна творча здатність проявляється шляхом поновлення елементів і правил, виразів нового змісту. Вона притаманна небагатьом особистостям, хоча кількість людей, яка має потенційну здатність

створювати радикально нове, набагато більша, ніж кількість людей, які отримують можливість розвинути і реалізувати її під впливом суспільних умов. «На цьому рівні творчості відбуваються фундаментальні наукові відкриття, з'являються технічні рішення типу винаходів, створюються класичні твори мистецтва і так далі» [62, с. 1883]. Причому в такого роду об'єктивації суб'єкт творчості присутній, як унікальна особистість і як представник всього людського роду.

Чим радикальніше результати творчості, тим глибше їх передумови, тобто загальні та необхідні зв'язки, відображення яких служить внутрішнім регулятором творчої діяльності. Таким регулятором виступають узагальнені схеми формотворчості - канони і стандарти, парадигми і категоріальні структури, світоглядні форми і архетипи культури. За потоком відкриттів, винаходів, художніх творів слід бачити об'єктивні закономірності розвитку науки, техніки, мистецтва, розчленування їх історичного розвитку на етапи, в рамках яких розгортається діяльність окремих творців, шкіл і напрямків.

Людина є універсальною істотою, здатною творити за законами краси. У загальному ставленні до світу, в здатності творити проявляється свобода людини, що базується як на універсальності її практичної взаємодії із зовнішнім світом, так і на універсальності пізнавальних можливостей людини. Універсальність людини не є щось позаісторичне. «І розмір необхідних потреб, і ступінь панування людини над природою, і виявлення творчих обдарувань людини є продуктом історії, розвитку виробництва» [48, с. 296]. Ще Платон помітив, що «творчість - поняття широкіше. Все, що викликає перехід з небуття в буття - творчість, ремесла можна назвати творчістю, а всіх їх представників - творцями» [46, с. 161].

Будучи суб'єктом пізнання, людина виявляється разом із тим і його об'єктом. У цьому сенсі соціальне пізнання є суспільною самосвідомістю

людини, в ході якої вона відкриває для себе і досліджує свою власну історично створявану суспільну сутність. В силу цього взаємодія суб'єкта і об'єкта в соціальному пізнанні особливо ускладнюється: тут об'єкт є одночасно й суб'єктом історичної творчості.

В кінцевому рахунку, суб'єктом творчості є не тільки окрема особистість (художник, музикант, поет), але все людство. Об'єкт творчості - реальні фрагменти буття і увесь світ в цілому. Результати, продукти творчості завжди втілені в матеріально-знакову або чисто знакову форму: художній твір, наукове відкриття, винахід та інше.

Теоретичні положення дослідників ціннісної когнітивної складності дозволяють зробити припущення, що найвищим результатом розвитку мислення в онтогенезі є сформованість творчого мислення в цілому як аксіо-когнітивного конструкту. Поняття «конструкт» означає смислову відповідність внутрішнім механізмам функціонування мислення, поняття «аксіо» означає те, що це значимий ступінь, ціннісна точка в особистісному розвитку, поняття «когнітивний» використано в традиційному розумінні – пізнавальний.

Аксіо-когнітивний конструкт – це інтегративна характеристика мислення, де провідним є новоутворення «значуща конструктивність», що:

- констатує суб'єктну цілеспрямованість;
- виникає в результаті освоєння діяльності;
- відтворюється семантичними засобами;
- має поліваріативну будову;
- набуває різної змістовної значимості в залежності від співвіднесення суб'єктом власної поведінки з зовнішніми умовами та в залежності від актуального стану освоєння досвіду;
- виявляє певну активність співіснування об'єктивних і суб'єктивних смислів діяльності;

- включається як складова частина до параметрів особистості.

До важливих «зовнішніх» психологічних умов розвитку творчого мислення належить діяльність як реагування особистості на систему впливів оточуючого середовища, зокрема – організовану навчальну діяльність. «До важливих «внутрішніх» психологічних умов відносять індивідуально-психологічні характеристики особистості, а саме досліджувались психологічна багатовимірна структура мислення, подвійна природа творчого мислення, гендерні та вікові його особливості» [68, с. 59].

У віковій психології виділяють молодший шкільний вік як один із сензитивних періодів розвитку творчого мислення. В роботах І. С. Кона, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка та інших доведено, що у ранньому юнацькому віці особистісний розвиток продовжується за рахунок утворення стійких особистісних якостей ціннісної свідомості, основу яких складає ціннісний досвід, накопичений у процесі розвитку психічних якостей, спеціалізації та індивідуалізації здібностей.

У віковій та педагогічній психології вивчається вплив ігрових технологій на розвиток мислення особистості (О. К. Дусавицький, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, В. В. Рибалка, Г. П. Щедровицький, Д. Б. Ельконін). Існують розробки розвивальних програм (Г. М. Артамонов, П. В. Лушин та ін.), які ґрунтуються на використанні різних вправ, що сприяють залученню школярів до творчої діяльності і спрямовані на формування творчого мислення.

«Важливим є застосування методів розвитку творчого мислення, а саме парадоксализації понять, конструктивного слухання, парадоксального контролю в ході реалізації ігрової розвивальної технології, що забезпечують оптимізацію процесу перетворення екстеріоризованих форм мислення в інтеріоризовані» [45, с. 103]. Актуальним залишається використання засобів рольових ігор з метою

розвитку творчого мислення в ранньому юнацькому віці.

Завершуючи параграф, констатуємо визначення поняття «творчості» як процесу людської діяльності, що продукує якісно нові матеріальні і духовні цінності, здатності людини творити (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні потреби.

Людина є творцем, суб'єктом історії, вона сама створює необхідні умови і передумови свого історичного існування. У соціальному пізнанні людина має справу з результатами власної діяльності, а значить, і з самою собою, як практично існуючою і творчою істотою.

1.2. Творчість особистості як соціально-духовний феномен

З активним принципом розвитку творчої особистості пов'язано кілька вищих фундаментальних людських потреб: потреба в свободі і потреба в творчості. Творча природа людини реалізується через свободу волі і духу. Однак в певних соціально-історичних обставинах її природа може виявитися нереалізованою, активність волі і розуму - пригніченою.

Подібне становище складалося на попередніх етапах розвитку цивілізації. У доіндустріальну і індустріальну епохи безпосередньою інтелектуальною працею займалися порівняно невеликі групи населення. Призначенням абсолютної більшості трудящих була матеріальна виконавська праця, що передбачала активізацію у працівників головним чином операційно-технічної сфери, а також тих областей інтелекту, які відповідають за репродуктивну і предметну діяльність. «Низький динамізм розвитку продуктивних сил і технологій, що залишалися в основному незмінними протягом десятків і сотень років, призвели до того, що суспільству не потрібне масове застосування творчих здібностей працівників» [20, с. 73].

Наочно-предметний характер професійного мислення більшості людей, його стандартизованість, зумовлюється виконавською діяльністю, формує вигідне, шаблонне мислення, позбавлене творчого начала.

Науково-технічна революція викликала до життя нові інформаційні та комп'ютерні технології, які розірвали безпосередній зв'язок виробника з предметом праці, характерний для матеріального виробництва, і «занурили» людину в стихію чистих абстракцій. Таким чином, із розвитком інформаційних технологій відбувається поступова заміна речових предметів людської праці ідеальними, що веде до розкріпачення мислення працівника, пов'язаного з новими технологіями.

Воно звільняється від теоретизування вузькими предметними сферами діяльності і виходить у світ абстракцій, знаків і символів, що представляють і заміщають предметні сфери діяльності. Відкриваються величезні можливості для творчих синтезів різнорідних сфер матеріального світу, для різноманітних перекомбінацій його елементів у нові, небувалі поєднання. Це вивільнене мислення схильне до постійного становлення, безперервного створення чогось нового.

Глобальне соціальне завдання, що стоїть перед сучасним суспільством, полягає в тому, щоб привести його політичні і соціально-економічні структури і інститути у відповідність з вище охарактеризованими змінами в бутті людей. Політичною формою, адекватною цим змінам, є демократія.

«Умови інтелектуальної праці пов'язані з колегіальними методами управління колективом, з розвитком ініціативи та самостійності працівників, жорстко авторитарні, монопольні форми соціальної організації несумісні з атмосферою творчої думки, протипоказані в середовищі, що складається з особистостей з яскраво вираженими суб'єктивними якостями» [35]. Істотні зміни відбуваються і в галузі виховання підростаючого покоління, виховання повинно

бути орієнтоване, насамперед, на формування у його представників якостей творчої особистості.

Забігаючи вперед, можна відзначити, що у вихованні творчої особистості слід спиратися на розвиток таких фундаментальних людських потреб, як потреби в творчості і свободи, стимулювати ініціативу і творче мислення. Саме тому необхідно показати соціальні та педагогічні умови формування творчої особистості, проаналізувати цей процес в контексті розвитку суспільства в сучасних умовах і в історичному аспекті. Даний аналіз дозволить визначити контури моделі творчого працівника сучасного суспільства і, виходячи з цього, сформулювати соціальне замовлення до трудового виховання учнів, а також визначити компоненти системи трудового виховання, що сприяють реалізації соціального замовлення.

Проблеми творчості і пошуку шляхів підвищення творчого потенціалу особистості стають особливо актуальними в нестабільні періоди розвитку суспільства. Для українського суспільства питання розвитку творчої активності особистості, фахівця, професіонала стали надзвичайно важливими в даний час.

Актуальність зазначеного обумовлюється, по-перше, тим, що в період системної кризи, що охопила всі сторони життя людини і суспільства, в умовах невизначеності і дисбалансу зростає роль індивідуальної поведінки особистості, індивідуальної волі, які можуть впливати на долі і діяльність багатьох людей. «Мобілізувати творчий потенціал особистості в нестабільних умовах і використовувати його на благо суспільства - одна з найважливіших завдань української держави щодо виходу з кризи і вирішення великого історичного завдання - відновити і зміцнити економічну, політичну, технологічну і духовну незалежність держави» [13, с. 48]. При цьому філософсько-соціологічна концепція творчості особистості може служити своєрідним ключем до розробки стратегії виходу з кризи, соціальних і особистісних проблем.

По-друге, в умовах кардинальних перетворень у соціально-економічній і морально-духовній сферах життєдіяльності українського суспільства, посилення деструктивних процесів, зростання криміналізації суспільства, проблема творчості особистості, як проблема розкриття і використання її потенціалу, стає одним із найважливіших факторів виживання людини і людства.

Творчість - унікальний і в той же час універсальний феномен життя. Але йому протистоїть руйнування і смерть. Перед лицем повного знищення (або недостатнього збереження) людство повинно чітко усвідомлювати, де грань між творенням і руйнуванням, творчістю і антитворчістю [6, с. 16].

Основна проблема сучасного розвитку українського суспільства - це протиріччя між збільшенням активності людей, розширенням області реалізації їх творчих можливостей, виникненням нових форм життєдіяльності і реальним станом справ, що свідчить про зменшення можливостей творчої діяльності особистості. Так, з одного боку, формується потужний недержавний сектор із різними типами власності та суб'єктами економічної діяльності, утворюються соціальні групи, зайняті новими видами діяльності, пов'язаними з ринковими відносинами; перед людиною відкриваються можливості вибору соціально-політичної орієнтації, кращої інформації, культурних благ і так далі.

З іншого боку, в суспільстві діє прямо протилежна тенденція: зростає безробіття, знижується зайнятість людей в соціально значущих формах діяльності, відбувається відтік працівників не тільки з соціально неефективних виробництв, але і з тих сфер діяльності, які суспільству життєво необхідні; падає престиж сумлінної, ініціативної роботи, основна маса населення втрачає можливості підтримувати колишній гідний рівень життя, займатися працею, творчістю за інтересом і покликанням [5, с. 32].

Актуальність проблеми творчості особистості обумовлюється також потребою переосмислення сутності даного феномена в зв'язку зі зміною системи традиційних цінностей суспільства, зокрема розуміння свободи, необхідності і відповідальності особистості в суспільстві.

Як відомо, під гаслами свободи в Україні активізувалася соціально-політична і економічна діяльність населення, проте в умовах різкого спаду виробництва і соціального розшарування суспільства більшість населення країни позбавлене свободи вибору, змушене пристосовуватися до нових умов життя, освоювати нові види трудової (або нетрудовий) діяльності.

Усвідомлення необхідності такої «вимушеної» творчості розвінчує майже міфологічне уявлення про творчість як про радісну, натхненну працю, до якої прагне особистість. Такого роду творчість неприйнятна для більшості людей в умовах нестабільності, напруженості, коли багато чого в житті людини залежить не від її вільного вибору, а від жорстокої необхідності.

Все більш явною стає потреба виявлення чітких критеріїв відмінності творчої діяльності особистості в суспільстві від інших форм активності, винахідливості, новаторства, що ведуть до розкрадання творчого потенціалу суспільства. Сьогодні загострюється протиріччя між зростаючою креативністю громадян у деяких сферах життєдіяльності суспільства і розвитком законотворчої та правоохоронної діяльності держави, що регулює ці сфери.

Відомо, що якщо креативність громадян не підтримується і обмежується державними інститутами, то вона неминуче виявляється у відхиленнях від існуючих норм, законів, в різних формах девіантної і навіть злочинної діяльності. Аналіз духовно-морального стану сучасного українського суспільства вказує на тісний взаємозв'язок між незайнятістю суспільно-корисною діяльністю, девальвацією духовно-моральних цінностей і девіантною поведінкою громадян.

«Чітке усвідомлення сутності творчості як соціально схвалюваної діяльності допоможе намітити основні шляхи профілактики антисоціальної (делінквентної) поведінки на основі реалізації і затребуваності творчого потенціалу» [19, с. 62]. Творчість - не всяка інноваційна діяльність особистості (творення нового, неповторного), але така, яка спрямована на саморозвиток особистості і збагачення соціального досвіду людини і людства. Делінквентна, або злочинна, діяльність, якою б новаторською вона не здавалася, не являється творчістю [22, с. 269].

Актуальність теми творчості особистості як соціально-духовного явища обумовлюється, нарешті, необхідністю розгляду основних тенденцій розвитку людства, серед яких провідною є розширення сфери творчої діяльності людини (з переорієнтацією інтересів людини на розвиток власної особистості, саморозвиток), здатної змінити соціальну структуру в набагато більшій мірі, ніж десятиліття революційних потрясінь.

У своїй реалізації проблема творчості особистості вимагає вивчення реального стану духовно-моральних аспектів життя сучасного українського суспільства, його цінностей, мотивації праці та творчості, а також перегляду традиційних принципів, форм і методів освіти і підготовки фахівців (виховання нової генерації управлінців - креативних лідерів). Проблема творчості як основа розвитку особистості в суспільстві є тією актуальною філософсько-соціологічною проблемою, яка потребує всебічного і глибокого наукового дослідження.

Розгляд феномена «творчий потенціал», який визнається найважливішим фактором творчої сутності окремо взятої людини, вимагає конкретизації сутності даного поняття. У науковій літературі єдиного методологічного підходу до інтерпретації поняття «потенціал» не існує, дослідники

інтерпретують поняття в контексті конкретної проблематики, що стосується ресурсів, можливостей людини.

Природа людської творчості в науковій літературі представлена широким спектром предметних і методологічних підходів, об'єднуючи різноманітність поглядів і відкриваючи масштабне значення цього феномена.

В іноземній термінології «творчість», «творчий потенціал» зв'язуються з креативністю. Грецькі слова «ktiseiv», «poieiv» переводяться як «творити, робити». Латинські терміни «creare» і «condere» означають «засновувати, будувати». Англійське «create» за своїм смисловим змістом виявилось найбагатше: воно означає «творити, створювати, виробляти, викликати сприйняття». Похідний термін «creativity» застосовується для позначення творчих здібностей.

У даний час це слово набуло нового змісту, під ним мають на увазі процес творчості. У такому, вже новому значенні термін «creativity» запустив у вжиток американський психолог Дж. Гілфорд. З цього часу дане слово міцно увійшло в наукову термінологію і літературу з питань творчого процесу.

1950-і і 1960-і роки стали початком етапу в розвитку теорій творчості: замість пізнання продукту творчості панівним, визначальним стає цілеспрямоване, фронтальне дослідження процесу і його механізмів.

Креативність визначається як здатність до переосмислення функцій об'єкта, використання його в новій якості, характеристика процесу створення чого-небудь, що не існувало раніше (Дж. Гілфорд, М. Боден, Е. Пікард, Х.Е. Трик). Зарубіжні вчені (Г.С. Альшуллер, М.М. Зіновкіна і інші) пов'язують креативність зі здатністю вирішувати протиріччя, швидко генерувати нестандартні і функціонально застосовані ідеї для досягнення творчого результату діяльності, творчої самореалізації та самовдосконалення.

Креативність і творчий потенціал особистості відображають творчу сутність людини. Дослідники сходяться на думці, що феномен «творчий потенціал» не має однозначного тлумачення. Під творчим потенціалом учня розуміється «внутрішній ресурс особистості, що дозволяє задовольнити потребу в професійно-творчому самовираженні» [24, с. 68].

Сутність даного феномена проявляється в цілеспрямованих, активних діях суб'єкта з пошуку нестандартних рішень по перетворенню предметного середовища (сукупності речей, пристроїв, споруд, штучно створених людиною), що в результаті сприяє залученню до проблематики професійної майстерності через накопичення досвіду творчої діяльності. «Діяльнісний аспект феномена творчості, що визначається через особистісні характеристики, дозволяє виділити рівні прояву творчого потенціалу особистості: потенційно-творчий, активно-творчий, творчо-творчий» [25, с. 84].

Також відзначимо важливий для нашого дослідження факт, що відображає роль рефлексивного мислення: інженерна творчість студентами технічного вузу досягається через усвідомлення ними необхідності ціннісного ставлення до розвитку власного творчого потенціалу.

Навички наукового процесу, такі як виявлення проблеми, встановлення гіпотез, спостереження, вибір методу, визначення та виявлення залежних величин, аналіз і висновок, вимагають наукового мислення і творчості. Однією із педагогічних умов розвитку творчого потенціалу учнів початкової школи у процесі формальної освіти є включення в його зміст проблемно-пізнавальних завдань різного рівня.

Системоутворюючим фактором діяльності вчителя у такому випадку є цілепокладання. Дана діяльність має низку особливостей:

1) структурні компоненти цілей такі: мета-проект, мета-процес, мета-результат;

2) зміст навчального матеріалу збагачується новими темами і представляється у вигляді блоків;

3) розвиток творчих здібностей в початковій школі вимагає організації групової роботи;

4) пріоритетними є методи - проблемний, евристичний і дослідницький;

5) параметри аналізу діяльності вчителя такі: відповідність формулювання цілей особливостям ситуації;

6) якість розробки і виконання програми дій відповідно до цілей і завдань;

7) оцінка досягнутих результатів і коригувальні дії педагога [27, с. 63].

Комплекс педагогічних умов, що включає:

а) інформаційна - збагачення змісту проблемними (творчими) завданнями і завданнями «відкритого типу»;

б) організаційна - включення учнів у творчу діяльність, використовуючи специфічні методи;

в) діагностико-коригувальна - здійснення діагностики і корекції розвитку творчих здібностей учнів є необхідним для ефективного розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.

На завершення відзначимо, що розкриття сутності феномену «творчий потенціал учня» через характеристики особистості, що спонукають до задоволення потреби в творчому самовираженні, на етапі отримання початкової освіти проявляється в активності при виборі та вирішенні проблемно-пізнавальних завдань, що в підсумку сприяє створенню умов залучення до накопичення досвіду творчої діяльності.

Висновки до першого розділу

Проблема розвитку творчих здібностей вимагає свого вирішення. Актуальність цього питання обумовлена потребою суспільства і школи в цілому в самостійних творчих особистостях, а також недостатньою розробленістю даної проблеми в теорії і практиці початкової школи.

Розвиток творчих здібностей в початковій школі багато в чому залежить від загальнотеоретичних поглядів вчених на сутність понять. На основі аналізу і узагальнення психолого-педагогічної літератури, визначаємо творчі здібності як психологічні особливості дитини, що підлягають розвитку, від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності. До них відносяться: дивергентне мислення (швидкість, оригінальність, точність, гнучкість), уява, самостійність, мотивація різних етапів творчості.

Етапами процесу творчої діяльності молодших школярів є:

- а) накопичення знань і навичок для з'ясування задуму і формулювання завдання;
- б) розгляд завдання з різних сторін, побудова варіантів;
- в) реалізація версій, ідей, образів;
- г) перевірка знайдених варіантів, їх відбір.

Продукт творчості є «щось нове», оригінальне, це може бути «річ» матеріального або духовного світу, спосіб діяльності, знання і тому подібне, як самого суб'єкта творчості, так і інших людей. Для процесу навчання дуже важливо враховувати суб'єктивну новизну продукту, тобто нове для учнів, але не для суспільства.

Говорячи про талант і схильність до творчості, ми вважаємо, що ключовим моментом у розвитку творчої особистості є мотивація і життєві цілі людини. Узагальнюючи викладене про види творчості, ми вважаємо, що в початковій школі мають місце наступні види:

- наукова творчість - теоретичне дослідження, тобто пошук і відкриття учнем нового правила, закону, теореми і так далі;
- практична творчість - пошук практичного вирішення, тобто пошук способу застосування відомого знання в новій ситуації, конструювання;
- художня творчість - це художнє відображення дійсності на основі творчої уяви, що включає літературні твори, малювання, написання музичного твору тощо.

Процес творчості має декілька рівнів. У процесі навчання необхідно готувати всіх учнів до творчості другого рівня, який виражається в подальшому розвитку учнями відомого їм матеріалу. В існуючих умовах в освіті зростає роль школи з підготовки кожного учня до самостійної творчої діяльності. Для розвитку творчих здібностей молодших школярів важливо, щоб діяльність вчителя складалася з наступних взаємопов'язаних компонентів:

- цілепокладання;
- визначення змісту;
- відбір організаційних форм;
- вибір методів і засобів;
- аналіз діяльності [30, с. 97].

У здійсненні розвитку творчих здібностей в початковій школі необхідна реалізація системно-діяльнісного підходу. Саме системно-діяльнісний підхід розглядає об'єкти як педагогічні системи, забезпечує включення всіх учасників педагогічного процесу в спільну творчу діяльність.

РОЗДІЛ 2

ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

2.1. Проблема розвитку творчої особистості учнів в умовах сучасної початкової освіти України

Зміни, що відбуваються на даний час у соціально-економічному житті нашої країни і всієї світової спільноти, вимагають наявності не просто освічених фахівців, які володіють знаннями і технологіями в тих чи інших областях, а людей з творчим ставленням до справи, підприємливістю, ініціативністю, самостійністю, конкурентоспроможністю, мобільністю.

«Нинішній інформаційний вік викликає необхідність переробки великих потоків інформації, а умовою успішної кар'єри стає, перш за все, вміння працівника орієнтуватися в постійно мінливій обстановці, проблемних ситуаціях, справлятися з раптовими труднощами, приймати нестандартні рішення» [37, с. 58]. Основи усього перерахованого закладаються ще в дитинстві, і наші діти (як і всі ми) повинні бути готові до життя в швидко мінливих умовах, вміти ефективно і нестандартно вирішувати виникаючі проблеми, інакше кажучи, проявляти творчий підхід. Тому одна з основних завдань сучасної освіти в цілому і загальноосвітньої школи зокрема полягає у вихованні та розвитку творчої особистості і здібностей учнів, у формуванні у них ініціативності, самостійності, розвитку фантазії, а також універсального вміння ставити і вирішувати завдання.

Сьогодні надзвичайно важливо розкрити сутність проблеми розвитку творчої особистості молодших школярів в умовах сучасної освіти і відобразити

можливі шляхи її вирішення. Для початку охарактеризуємо термінологію окремих понять і визначимо, що слід вважати «розвитком творчої особистості».

По-перше, торкнемося питання про те, що таке «особистість». В літературі дане поняття визначають, як:

- об'єкт і суб'єкт соціальних відносин та історичного процесу, який виявляє себе в спілкуванні, діяльності, поведінці (В.А. Ганзен, О. М. Леонтьєв);
- суб'єкт пізнання і об'єктивного перетворення світу, розумна істота, яка володіє мовою і здатне до трудової діяльності (А. В. Петровський);
- процес формування протягом життя сукупності індивідуальних психологічних особливостей, що визначають своєрідне для даної людини ставлення до себе, суспільства і навколишнього світу (Ю.В. Щербатих).

Звідси видно, що особистістю людина стає під впливом життя в суспільстві, виховання, навчання, спілкування, взаємодії. Разом із тим, не можна сказати, що особистість - виключно продукт суспільних відносин; вона здатна перетворювати оточення і бути активним суб'єктом діяльності, спілкування, взаємодії. Поняття «особистість» межує з поняттям «індивідуальність», яку зазвичай пояснюють як особливу, несхожу на інших особистість із творчим заломленням в людині соціальних якостей, з його неповторною системою відносин до світу, особливостями.

Кожна особистість і індивідуальність може бути охарактеризована певними здібностями, під якими розуміють індивідуально-психологічні якості, що дозволяють людині порівняно легко добиватися успіху в тій чи іншій діяльності. Не можна не погодитися із тією думкою, що здібності завжди пов'язані з діяльністю, точніше їх формування і розвиток відбувається в процесі діяльності.

Поняття «розвиток» визначається як зміна в часі, вдосконалення, процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Розвиток особистості відбувається протягом усього життя і передбачає зміни світогляду, самосвідомості людини, її ставлення до дійсності, характеру, різних здібностей, психічних процесів, накопичення досвіду. Іншими словами, розвиток особистості - постійне розширення її можливостей і формування нових потреб, її вдосконалення.

Всі розглянуті поняття досить тісно пов'язані з поняттями творчості та творчої особистості, які, як показує аналіз літератури, не можна визначити однозначно. Ряд авторів схиляються до визначення творчості, як вищої форми діяльності людини, в якій продукт оцінюється за його соціальною значущістю, оригінальністю і новизні. За висловом Л.С. Виготського, «творчою діяльністю ми називаємо таку діяльність людини, яка створює щось нове, все одно, чи буде це створене якою-небудь річчю зовнішнього світу. Саме творча діяльність людини робить її істотою, зверненою до майбутнього, творить її й видозмінює» [15, с. 42].

І, перше, на що хотілося б звернути увагу, це мотиви творчого розвитку і безпосередньо пов'язані з ними інтереси та потреби. Мотиваційна сфера становить собою основу будь-якого виду діяльності і розвитку особистості людини, тим більше, творчої. Цілком очевидно, що ті чи інші здібності виявляються з найбільшою силою тільки в тих видах діяльності, які глибоко цікавлять людину, захоплюють всю її особистість і сприяють її розвитку.

У шкільній практиці вчителі часто зіштовхуються з тим, що у певної групи дітей (часом це більшість учнів в класі) відсутня мотивація (інтерес, потреба) до вивчення того чи іншого предмета (буває і так, що у дитини зовсім не виникає бажання вчитися і навіть ходити в школу). Це часто робить вирішальний вплив на процес розвитку особистості учня.

Тому вся тонкість педагогічного мистецтва зводиться до того, щоб зацікавити дитину в тій чи іншій діяльності, виявити її потреби або якимось інакше мотивувати. При цьому, мотиви не повинні бути нав'язаними (наприклад, коли дитину в чомусь обмежують заради гарної оцінки). У такій ситуації учень діє, що називається, з-під палиці, а щирий інтерес відсутній. Якщо ж у дитини є цей інтерес, є потреба (наприклад, дізнатися щось, навчитися чогось), то і робота вчителя, в значній мірі спрощується і полягає лише в тому, щоб допомогти учневі, направити його, підказати. Дитина сама буде активно діяти і пізнавати щось нове, а значить - розвиватися як творча особистість.

Вірну підказку вчителям дають вчені, які вказують на те, що дитину легше мотивувати (забезпечити її інтерес), якщо її діяльність сама по собі буде носити творчий характер, пов'язаний з відкриттям нового.

Важливу роль у процесі розвитку творчої особистості учнів, безумовно, відіграє і одне із найбільш актуальних і обговорюваних на сьогоднішній день питань - питання змісту освіти. Очевидно, що деякі зміни в нього внести цілком можливо, хоча це і вимагатиме значної кількості часу і зусиль.

У нинішній початковій школі ми часто зіштовхуємося з нетворчим характером навчання дітей, що передбачає передачу учням знань, умінь, навичок і організацію їх діяльності за якимось шаблоном, стереотипом. Такий підхід формує у більшості дітей інтелектуальну пасивність, безініціативність, репродуктивне, а не творче мислення. Учні зі змінним успіхом засвоюють ці знання, уміння та навички, але керуються виключно шаблонами, тобто можуть вирішити типові завдання, використовуючи типові прийоми, яким їх навчили. Разом із тим, вони, як правило, не можуть знайти рішення будь-якої нестандартної проблеми, що випадає з шаблону. Це, природно, зводить учня зі шляху творчого розвитку.

Виникає питання про те, чи будуть знання, які передаються учням, ними потім затребувані? На жаль, навіть мій власний життєвий досвід дає негативну відповідь на це питання. Зокрема, зі школи і університету лише близько 70% інформації виявилось для мене корисною і потрібною в професійній діяльності.

Очевидно, потрібно щось змінювати. І в якості одного з шляхів таких змін деякі автори пропонують орієнтацію змісту освіти на практичну і творчу діяльність, причому на таку, яка вже зараз актуальна для дитини і відповідає її будь-яким життєвим потребам і інтересам. Бажано, щоб дитина бачила кінцевий результат і розуміла, що знання чи вміння, отримане нею, дійсно необхідно. Це, звичайно, складно зробити з усім змістом освіти, але цілком можливо хоча б на окремих уроках або в позакласній діяльності.

Говорячи про знання, уміння й навички, хочемо бути правильно зрозумілими. Адже результатів у будь-якій діяльності можна і потрібно досягати за допомогою освоєння знань і умінь, раніше отриманих іншими людьми. Це, звичайно, не творчість, але це її важлива передумова, фундамент, без якого немає творчості.

Таким чином, знання, уміння й навички необхідні, в тому числі і в процесі творчого розвитку. Але самі по собі вони не становлять великої цінності. Набагато важливіше, на наш погляд, вміння добувати і використовувати знання, уміння й навички, вміння бачити і вирішувати проблеми, вникати в те, що до цього моменту взагалі ніколи і ніде не вивчав, нестандартно мислити, постійно дізнаватися нове, рухатися вперед і розвиватися, що і складає основу творчості.

На більшості виробництв працівників цінують не за знання, а за певні якості, зокрема вміння здобувати знання (зокрема і ті, що колись нами були отримані, але потім «успішно» забуті через непотрібність) і вирішувати проблеми. Все це безпосередньо пов'язано з розвитком творчої особистості

учнів, адже творча діяльність має важливу особливість - універсальність своїх методик, що застосовуються практично скрізь.

Логічно схилитися до тієї думки, що найціннішими вміннями, які ми можемо дати дітям, є саме вміння вчитися (самостійно здобувати нові знання або пізнавальні вміння) і вирішувати проблеми. Це стане в нагоді в будь-якій життєвій ситуації. Як видно, проблема розвитку творчої особистості досить складна. Не можна розв'язати цю проблему в один день, але створити певні умови для її вирішення цілком можливо. Зазначимо, що при цьому потрібно враховувати.

Так, Г.Ліндсей, К.Халл і Р.Томпсон вважають, що серйозною перешкодою на шляху до творчої діяльності учнів можуть виступати:

- схильність до конформізму (прагнення бути схожим на інших);
- страх здатися дурним або смішним у своїх судженнях, поведінці;
- боязнь відплати з боку іншої людини, чия позиція критикується;
- завищена оцінка значущості власних ідей і бажання ними ні з ким не ділитися;
- висока тривожність, невпевненість в собі [28, с. 150].

Цілком очевидні і такі перешкоди: лінь, нездатність довести справу до кінця, відсутність підтримки з боку однолітків, батьків, вчителів, невіра в себе і так далі. Чинників, що перешкоджають творчому розвитку, досить багато. Як їх подолати і дати учням можливість розкрити себе і власні здібності? По-перше, слід враховувати інтереси, потреби і мотиви самих дітей, серед яких можуть бути: бажання бути визнаним, бути сильним, здоровим, прагнення досягти успіхів, визнання тощо.

По-друге, потрібно враховувати, що творчі здібності, як і будь-які інші здібності, розвиваються в діяльності. Тому найважливішою властивістю особистості є її власна активність, безпосередньо обумовлена інтересами і

потребами. Але перед тим, як дитина зможе почати активні творчі дії, вона повинна опинитися в середовищі, яке підтримує творчість, а не пригнічує його.

Для цього необхідно створити особливу атмосферу довіри, вільного спілкування та взаємного співробітництва для всіх учнів, незалежно від їх індивідуальних і вікових особливостей. Опинившись у такому середовищі, дитина відчує свободу, що допоможе йому без страху висловлювати свою думку і творчі думки, виявляти цікавість.

Важливо, однак, пам'ятати і про те, що у творчості є суб'єктивна сторона, пов'язана з переживанням самого процесу творчості, що може викликати як позитивні, так і негативні емоції. Досвід роботи, наприклад, керівників шкільної театральної студії показує, що якщо будь-яка діяльність приносить дитині задоволення, стає бажаною, то вона сама проявляє до неї величезний інтерес, з насолодою займається нею, удосконалює свій індивідуальний досвід і здібності.

Отже для розвитку творчої особистості дітей необхідний розвиваючий характер їх діяльності, що може бути досягнуто за допомогою створення проблемних ситуацій. Діяльність повинна бути максимально важкою, але одночасно здійсненою, перебувати в зоні потенційного (найближчого) розвитку дитини.

Особистість самого педагога теж має значний вплив на процес творчого розвитку дітей. Дитині, безумовно, потрібна допомога вчителя, який помітить творчу індивідуальність свого учня і дозволить їй розкритися в самих різних видах діяльності. Якщо вчитель володіє вищими творчими можливостями, то і обдаровані учні домагаються блискучих успіхів.

Узагальнюючи сказане, зазначимо, що наша задача, як вчителів і вихователів, полягає у формуванні та підтримці в дітях (на підставі їхніх інтересів і потреб) активності, «вогника в очах», стану радості від усвідомлення

власних результатів, бажання постійно розвиватися, вдосконалюватися, знаходити шляхи самореалізації, відкривати для себе нові горизонти.

Потрібно відзначити, що при всіх труднощах сучасна початкова школа в умовах зміни системи освіти надає досить широкі можливості для розвитку творчих здібностей і особистості молодших школярів. Сама по собі початкова школа вже є середовищем творчої діяльності. Під час уроків діти вчаться, ростуть, розвиваються, дізнаються щось нове.

Основною формою діяльності в школі є урок. З метою ефективного розвитку творчих здібностей учнів при виборі форм уроків слід враховувати те, що найкраще може захопити дітей (тут знову виникає питання мотивації), і вибирати такі заняття, де можна пофантазувати, поміркувати, запропонувати різні варіанти вирішення поставлених задач.

При усному викладі навчального матеріалу творча активність учнів може бути досягнута прийомами проблемного навчання: висуненням припущень, постановкою проблемних питань, організацією дискусій. На лабораторних заняттях можна використовувати завдання дослідницького характеру, завдання з пошуку помилок. У самостійні та контрольні роботи можна в ряді випадків включати нестандартні задачі.

Можливе використання під час уроків творчих завдань, в яких дитина сама визначає для себе правильне рішення. Досить ефективні методи диференційованого навчання (з поділом учнів на групи), що сприяють прояву самостійності як сильних, так і слабких учнів. Корисними будуть і міжпредметні зв'язки, інтегровані уроки. При будь-якій формі важливо, щоб учні перебували в ситуації успіху, не боялися робити помилки, осмислювали б свої достоїнства і недоліки.

Важливе місце в розвитку творчих здібностей учнів займає проектна дослідницька діяльність, організувати яку можна як на уроках, так і в

додатковий час. Цей вид творчої роботи дуже продуктивний для розвитку не тільки творчих здібностей, а й самостійності учнів, їх комунікативних навичок, а також уміння самопрезентації (заклучний етап дослідницького проекту - публічний захист), що дуже важливо для життя. Основою дослідницької роботи є самостійна діяльність учнів у постановці і вирішенні різних проблемних питань.

Завдання наставника - направити дитину відповідно до її особистих інтересів, мотивувати її на проведення дослідження, виконання роботи. Тоді учень сам проявляє активність, ставить перед собою цілі, завдання, знаходить відповіді на ці запитання, самостійно здобуває нові знання і вміння, що сприяє його інтелектуальному і творчому розвитку.

Величезну роль у розвитку творчої особистості дітей відіграє позаурочна діяльність, а також додаткова освіта. Ці напрямки роботи поєднують у собі як колективну, так і індивідуальну творчість і відрізняються великою різноманітністю: центри народних промислів та інші художні майстерні, танцювальні студії, школи мистецтв, історичні та краєзнавчі гуртки, спортивні секції і так далі [43, с. 79].

При цьому дитина сама спроможна вибирати улюблені види діяльності, без страху пробувати свої сили, розвивати їх. Тут активність виходить від самої дитини, завдання педагога знову полягає лише в тому, щоб підтримати учня, підказати, направити, сприяти його навчанню, розвитку творчих здібностей.

Відзначимо й інші можливості і форми організації освітнього процесу з метою розвитку творчої особистості учнів:

- проведення дитячих фестивалів і конкурсів (як всередині школи, так і на муніципальному, обласному та інших рівнях), де діти можуть уявити вироби, малюнки та інші продукти власної творчої діяльності;

- проведення предметних олімпіад та науково-дослідницьких конкурсів, де учням надається можливість вирішувати нестандартні завдання або комплексні проблеми;
- використання технології педагогічних майстерень, модульної технології, кейс-студії, технології адаптивного навчання, Дальтон-технології тощо.

Таким чином, у даному параграфі здійснено спробу розкрити сутність проблеми розвитку творчої особистості учнів в умовах сучасної освіти і представити можливі шляхи її вирішення. Вважаю за доцільне сформулювати ряд висновків:

- під розвитком творчої особистості учнів слід розуміти розвиток у школярів на підставі їхніх інтересів і потреб активності і бажання до постійного вдосконалення, створення матеріальних або нематеріальних продуктів, що володіють суб'єктивною або об'єктивною новизною, унікальністю, оригінальністю;
- проблема розвитку творчої особистості учнів може бути охарактеризована такими компонентами як: потребнісно-мотиваційна сфера, зміст освіти і його зв'язок з практикою, умови розвитку творчої особистості школярів. Усі складові необхідно враховувати при організації діяльності дітей, спрямованої на їх творчий розвиток;
- в сучасних умовах школа надає широкі можливості для розвитку творчої особистості учнів;
- творча діяльність може бути організована як під час уроків, так і в позаурочний час (дослідницька робота, об'єднання додаткової освіти тощо).

2.2. Соціально-педагогічні умови формування особистості людини-творця у початковій школі

В сучасному світі відбуваються значні зміни в структурі продуктивних сил і громадській праці. Науково-технічна революція перетворює науку в безпосередню продуктивну силу, підтверджуючи тим самим передбачення соціальних філософів XIX століття (А. Сен-Симона, О. Конта, К.Маркса). Тому частка творчої праці в системі суспільної праці передових товариств постійно зростає. Це знову-таки передбачає виховання, починаючи ще з молодшої школи, творчого інтелектуального працівника, здатного діяти в цих умовах.

Крім цього, зростання ролі науки, інформаційних систем і комп'ютерних технологій призводить до того, що інформаційні технології поступово замінюють собою речові. У зв'язку з цим актуальною стає проблема активного виховання у школярів творчих інтелектуально-пізнавальних навичок, поряд із виконавчими і засвоювати операційно-технічними, що формуються в процесі традиційного навчання і виховання. У століття інформації оперування абстракціями і вміння їх самостійно створювати грає не меншу роль, ніж засвоєння і запам'ятовування абстракцій і оперування механізмами. Використання ринкових механізмів економіки висуває на перший план такі якості працівника як ділова ініціатива і підприємливість. Одних виконавських якостей, необхідних в державній командно-адміністративній економіці, вже недостатньо.

Таким чином, якщо при командно-адміністративній системі управління економікою вирішальними факторами виробництва, або, інакше, джерелами вартості були громадські фонди виробництва, капітал і праця, то тепер до них додаються ділова ініціатива і підприємливість, а також творчий інтелект, знання. Це саме ті компоненти, що пов'язані з «людським фактором», з людиною. І активізація «людського фактора» передбачає формування

особистості з такими якостями. А ця особистість може бути тільки творчою. Її модель відображена у додатку А.

«Постановка завдання творчого виховання не знімає необхідності підготовки працівників до професій низькокваліфікованої виконавської праці, роль якого в суспільному виробництві залишається ще значною» [38]. Але навіть в цьому випадку, виробництву потрібен працівник, функції якого не обмежувалися б простим виконавством. Сучасний працівник повинен володіти навичками раціоналізаторської і винахідницької діяльності, а також вміти знаходити резерви підвищення продуктивності праці на своєму робочому місці, що є завданням творчим.

В одній із найбільш технологічно розвинених країн світу, Японії, в багатьох фірмах на одного зайнятого припадає 50-60 раціоналізаторських пропозицій в рік. Рядові робітники і службовці займаються раціоналізацією, здійснюють величезний внесок у науково-технічний прогрес японської промисловості. Побудова соціально-педагогічної моделі людини-творця неможлива, якщо не звернутися до конкретних соціально-історичних умов виховання людини. У зв'язку з цим слід зазначити, що попередні десятиліття розвитку суспільства не завжди сприяли формуванню творчої особистості.

Конкретні соціальні умови, в які було поставлено людину, аж ніяк не у всіх випадках сприяли активізації її творчого потенціалу. Гранична концентрація управління всіма матеріальними і людськими ресурсами в руках командно-бюрократичного апарату, характерна як для періоду культу особи, так багато в чому і для епохи застою, приводила до того, що самостійність, ініціатива і творчий пошук людей істотно обмежувалися.

Економічні, соціальні та духовні умови життя індивідів контролювалися ззовні, з боку командно-бюрократичних центрів влади. А людині відводилася, в основному, роль виконавця команд, спущених зверху. Трудівник був у багатьох

випадках відсторонений від участі в контролі і управлінні системою суспільних відносин. Такий стан речей, що існував протягом тривалого історичного терміну, сприяв формуванню масового соціального типу працівника-виконавця.

Відчуження трудівника від процесів управління і прийняття рішень на соціологічній мові означає відчуження від власності, що призводить до падіння зацікавленості у праці. Контроль власності в соціально-психологічному сенсі є економічною передумовою процесів трудової саморегуляції людини, «що виявляється в відповідальності, самоконтролі, активності, силі волі, працьовитості, креативності мислення, незалежності у вчинках і рішеннях, ініціативності, варіативності прийняття рішень, обсягом стратегій виконання трудових завдань тощо» [49, с. 59].

Завдяки володінню і розпорядженню власністю особистість бере участь в процесі планування своєї виробничої діяльності та прийняття рішень. Власник, на відміну від найманого працівника, володіє всіма умовами своєї трудової діяльності: знаряддями і засобами виробництва, процесом праці та виробленими продуктами. Як власник і керівник він несе відповідальність за ситуацію в цілому, за досягнення результату. Якщо ж право володіння відчужується і передається зовнішнім силам - особистість вже не контролює всі умови досягнення. Відповідно, саморегуляція і рівень прояву всіх пов'язаних із нею творчих якостей у соціумі знижується.

Творчий потенціал дорослого працівника можна представити у вигляді сукупності різних структур. Підструктури творчого потенціалу молодшого школяра у початковій школі наступні:

1. пізнавальна; 2. вольова; 3. оціночна; 4. мотиваційна; 5. комунікативна;
6. соціально-значущі якості особистості; 7. операційно-технічна [51].

Вміючи мислити творчо, учень початкової школи володіє таким важливим якостями творчого інтелекту, як інтелектуальна оборотність, що полягає в

здатності стати на чужу точку зору, поглянути на предмет з різних сторін, відкинувши вузькодогматичний підхід до пізнання явищ дійсності. Терпимість, установка на плюралізм думок стають невід'ємною частиною його світоглядних орієнтацій і повинні бути віднесені до комунікативної підструктури особистості. Потреба у свободі, особиста гідність, прагнення до соціальної справедливості як особливості світовідчуття людини творчого типу, і ті умови, які сприяють їх формуванню, нами відображено у додатку Б.

Що стосується змін у вольовій сфері, то вже раніше відзначалося, що подолання відчуження виробника від власності, від праці, його економічна самостійність дозволяють розвинутися таким вольовим якостям, як самоконтроль, ініціативність, цілеспрямованість (особистість володіє умовами досягнення, тому діє цілеспрямовано). У командно-адміністративній системі від трудівника потрібна одна вольова якість - старанність.

Зміни в структурі соціально-значущих якостей особистості і причини, якими вони викликані, вже також раніше проаналізовано. Самостійному творчому працівнику властиві висока трудова активність, творчий підхід до справи, відповідальність, сумлінність і так далі.

Необхідно відзначити, що процеси обмеження творчої активності людини торкнулися не тільки українського суспільства, але й початкової школи. У початковій школі набули значного поширення репродуктивно-виконавські методи навчання і виховання, коли школяреві відводиться роль засвоювача певної суми знань і умінь, виконавця вказівок дорослих. Саме тому у додатку В й визначено напрямки творчої діяльності.

Творча енергія школяра не завжди знаходить вихід у соціальних формах шкільного життя - вивченні основ наук, суспільного життя і трудової діяльності, де вона часто наштовхується на стіну формалізму і схоластики. «Надмірна опіка дорослих, без урахування думок молодших школярів, заформалізованість у

громадському житті школи, нетворчий характер навчання і праці, - все це тривалий час не дозволяло реалізовувати потреби дитини в самовираженні, в спонтанній самостійній діяльності» [55, с. 6].

Психічна енергія дітей сьогодні потребує розрядки через спонтанну, не обмежену зовнішніми рамками, діяльність, яку дитина планує і регулює самостійно. В іншому випадку в корі головного мозку утворюються застійні осередки активності, і в будь-який момент накопичується психічне напруження, що може знайти вихід у невмотивованих енергійних діях. Зокрема, цим можна пояснити зростання відхилень у поведінці школярів, що виражається в бешкетництві, хуліганстві «без причини», а то і в протиправних діях (про фізіологічні механізми девіантної поведінки).

Якщо навчання і виховання не спирається на розвиток ініціативи, самостійності, активності, у дитини виробляється установка на споживання без витрати власних зусиль. Активність особистості переходить у сферу споживання. Споживчі настрої, поширені серед частини молодших школярів і молоді, часом продукуються саме такими методами виховання. Отримати насолоду, не докладаючи зусиль - чи не ця інфантильна психологія призводить деяких людей вже у молодшому шкільному віці до вживання легких наркотиків, алкоголю, паління, токсикоманії?

Орієнтація школяра в навчанні на відтворення суми готових знань, без самостійного їх осмислення, розвиває ще одне негативне явище, яке вчителі часто спостерігають у дітей, - розумовий паразитизм, що виражається в прагненні дитини будь-яку нову задачу підігнати під раніше засвоєну схему рішення або обмежитися при вирішенні вже відомими способами і шаблонами рішення.

З цієї якості згодом розвивається шаблонність, стереотипність мислення. Подібне явище вступає в протиріччя з вимогами науково-технічної революції

XXI століття. В епоху науково-технічної революції професійна діяльність пов'язана з регулярною ломкою стереотипів, відмовою від засвоєних шаблонів мислення, тому що у багатьох спеціальностях кожні 10-15 років обсяг інформації, сума професійних знань і навичок майже повністю оновлюється. В електроніці таке оновлення відбувається протягом кожних 4-5 років, машинобудуванні - за 6-7 років, в сільському господарстві - за 10-11 років (за даними тридцятирічної давності, в наш час темпи оновлення стали ще вище).

Правильну розумову підготовку до сучасної праці учні початкової школи можуть отримати лише за допомогою евристичних методів навчання, які формують гнучке, рухливе творче мислення. Пасивність багатьох молодших школярів, навчальна, трудова і громадська, з якої згодом бере початок соціальна і трудова пасивність дорослих, також знаходиться в тісному зв'язку з невмінням організувати творче навчання в школі. Принципи творчої діяльності вказані в додатку Д.

Коротко підсумуємо недоліки репродуктивно-засвоюваних методів. Наслідки обмеження творчої активності учнів початкової школи:

1. Різні форми регресії поведінки:

а) перемикання активності в сферу споживання; б) надмірне психічне напруження може знайти розрядку в невмотивованих енергійних діях; в) пасивність - пізнавальна, громадська і трудова;

2. Розумовий паразитизм.

Таким чином, ми бачимо, що традиційне пасивно-засвоювальне виховання учнів початкової школи не відповідає потребам суспільства на сучасному етапі.

Система навчання і виховання в цілому в епоху науково-технічної революції і революційних перетворень нашого суспільства в XXI столітті повинні бути націлені на формування творчої особистості вже у початковій школі. «Необхідність у формуванні виконавських, репродуктивних здібностей

учнів, зрозуміло, залишається, але слід визнати, що вихованню творчих якостей має бути приділена особлива увага і воно повинно розглядатися як вищий етап виховання особистості школяра, який слідує за етапом формування виконавських здібностей і якостей» [57, с. 205].

При цьому необхідно враховувати, що особистість формується, насамперед, у діяльності, тому концепція загального і трудового виховання, що відповідає соціальному замовленню, повинна спиратися на діяльнісний підхід. Від характеру діяльності багато в чому залежать результати виховної роботи. Навчально-пізнавальна і трудова діяльність може бути виконавською (репродуктивною), творчо-виконавською та творчою. Виконавський підхід становить собою відтворення заданих схем діяльності і технологій без прояву особистої ініціативи і творчості.

На відміну від репродуктивної діяльності творчо-виконавська праця передбачає прояв елементів пошукової активності та ініціативи виконавця, який здійснює поставлену перед ним задачу. На цьому етапі праця робітника регламентується, але не так жорстко, як при суто виконавстві. У діяльності допускаються варіанти, пошук, підлеглий головній меті, що визначається без участі виконавця. І, нарешті, творча праця передбачає створення нових матеріальних і духовних цінностей, або вдосконалення раніше створених. Він заснований на творчій ініціативі та самостійності людини як у виробленні цілей і планів діяльності, так і в пошуку засобів їх реалізації. «Якщо говорити про виховання і навчання, то 3-х видів діяльності відповідають 3 групи методів навчальної та трудової підготовки і навчання: репродуктивно-алгоритмічне, пояснювально-пошукове та проблемно-пошукове (евристичне)» [56, с. 174].

Алгоритмічне навчання передбачає точне копіювання учнем викладача і підручника і необхідний на першому етапі навчальної та трудової підготовки, коли вчитель грає домінуючу роль, а учні освоюють перші навчальні та трудові

навички. Пояснення, показ і демонстрація - основні форми роботи вчителя. При цьому в учнів стимулюється розвиток репродуктивно-стандартного мислення, яке не відхиляється від заданих зразків.

Пояснювально-пошукові методи передбачають напівсамостійне осмислення навчального матеріалу учнів, його перетворення і засвоєння. При цьому стимулюється репродуктивно-варіативне мислення, за допомогою якого учень вносить часткові зміни проти зразка, варіанти в задану програму діяльності. На основі навичок починають формуватися вміння, пов'язані із застосуванням знань в нестандартних умовах.

На цьому етапі, поряд із виконавчими якостями особистості (це старанність, акуратність, працьовитість, дисциплінованість і, в той ж час, безініціативність) починають формуватися творчі якості: ініціативність, самостійність, творче ставлення до навчально-пізнавальної діяльності та праці і тому подібне, що розвиваються на основі виконавських, але в той же час долають негативну сторону виконавства - безініціативність, і розвиваються його позитивні сторони - дисциплінованість, працьовитість тощо.

«Взаємодія вчителя та учнів на цьому етапі приймає форму співтворчості, яка передбачає спільні з учнями обговорення матеріалу, дискусії, колективний пошук. Учні беруть активну участь у прийнятті рішень, пов'язаних із плануванням і контролем навчально-пізнавальної і трудової діяльності колективу» [18, с. 10]. Словом, приходять в дію педагогіка співробітництва. Працюють гуртки позашкільної академічної, естетичної та технічної творчості, на яких творчі задатки молодших школярів отримують розвиток.

«Розвиток творчої думки молодшого школяра, його ініціативи і самостійності здійснюється учителем при допомозі проблемно-пошукових (евристичних) методів. Проблемно-пошукове навчання вносить зміни в характер розумових операцій, що пов'язані з самостійним синтезуванням нових

понять із елементів наявних знань» [39]. Таке мислення називається самостійним, творчим. Учні стають творцями. Учитель спільно з ними формулює пізнавальну проблему, вони регулярно висувають оригінальні ідеї, спрямовані на вирішення поставленої проблеми і самостійно шукають способи їх втілення в життя, проявляючи при цьому високу ініціативу і кмітливість.

Педагог здебільшого обмежується контролем кінцевих результатів діяльності учнів, надаючи їм широку самостійність у творчих пошуках і самоврядуванні в організації навчально-пізнавальної та трудової діяльності шкільного колективу. Це виховує високу відповідальність, почуття господаря, ініціативу.

«Самостійна творча діяльність учнів розгортається як на уроці, так і в позаурочний час, в рамках академічних, художньо-естетичних гуртків та гуртків технічної творчості, а також інших творчих гуртків, діяльність яких так чи інакше пов'язана з завданнями навчальної і продуктивної праці» [34, с. 3]. Проблеми - технічні, естетичні, життєві, побутові, наукові, що вирішуються учнями під керівництвом педагога, - це дизайн приміщень і раціоналізація навчальних місць (парт, столів, дошок тощо), вдосконалення і раціоналізація конструкції побутових пристосувань, що оточують нас в повсякденному житті (наприклад, одягу, взуття, ручки, мобільного телефону), розробка раціональних пропозицій для удосконалення посильних для їхнього розуміння екологічних, технічних, побутових і життєвих питань і багато іншого.

«Творча освітньо-пізнавальна, інтелектуальна, естетична, виробничо-технічна діяльність розвиває у дітей потребу в творчості і самостійності, що, в свою чергу, формує в мотиваційній сфері особистості високі соціальні домагання та професійний інтерес до творчих висококваліфікованих професій» [23, с. 8]. Тому у дітей і підлітків створюються більш сприятливі передумови до

формування високої мотивація як вивчення основ наук, так і до виробничо-технічної діяльності.

Цього не можна сказати про дітей, зайнятих нецікавою рутинної освітньо-пізнавальною і трудовою діяльністю. В такому випадку у них виникає протиріччя між мотивацією до праці і мотивацією до навчання. У дітей з розвиненою потребою у творчості, високими домаганнями з'являється відраза до праці, сфера інтересів переміщається до позанавчальної діяльності. Придушення ініціативи, шаблонізації мислення учнів, які мають місце при вихованні, націленому виключно на виконавство і пасивне засвоєння матеріалу, формують пасивну особистість, яка очікує у всіх випадках вказівок «зверху» і не здатна діяти самостійно. В цьому випадку можна говорити про розвиток потреби в підпорядкуванні, яка діє на шкоду творчості.

Під потребою в підпорядкуванні в даному випадку слід розуміти очікування вказівок навіть у тих випадках, коли особистість повинна діяти ініціативно і самостійно. У такої особистості сформована лише одна вольова якість - старанність, але відсутні інші - ініціативність, самостійність, самоактивність. Творча людина повинна володіти ними в повній мірі. У той же час творча людина вміє підкорятися, вона дисциплінована і старанна, але вносить ініціативу і кмітливість у будь-яку доручену справу.

Критерієм, відповідно до якого визначаються рівні вихованості школярів, є ступінь сформованості творчих якостей особистості. Визначеними є також методи і прийоми технології формування творчої особистості (додаток Е).

Високим рівнем слід вважати той, коли можна говорити про їх значний розвиток. «Учень творчого типу творчо ставиться до виконання освітніх і трудових завдань, активно прагне підвищити свої знання, старанний, самостійний, ініціативний у праці, в постійному контролі і примусу не

потребує, має необхідні вміння та навички, елементи професійної майстерності, які успішно застосовує в нестандартних ситуаціях» [57, с. 6].

Такий учень початкової школи також бере активну участь у творчій діяльності, висуває творчі інтелектуальні, естетичні, технічні ідеї і знаходить засоби їх реалізації, наділений стійкими і глибокими професійними і загальними інтересами, завжди допомагає товаришам по навчанню, творчості і праці, дисциплінований, відповідальний, переживає за загальні справи, бере активну участь в учнівському самоврядуванні, самостійний і критичний у своїх думках, навіть якщо вони розходяться з думкою більшості.

Школяр середнього рівня є виконавською особистістю. Він завжди, і, як правило, добре виконує трудові завдання, але при їх звиконанні керується правилом «від» і «до», недостатньо ініціативний, хоча і старанний, не почне самостійно діяти, поки не отримає відповідних вказівок; сума усіх звань ним засвоюється, але часом механічно, не завжди вміє застосовувати їх в нестандартних умовах, мислення шаблонне або репродуктивно-варіативне, працьовитий, дисциплінований, бере участь у трудовому та суспільному житті колективу, виявляючи часто конформізм.

І, нарешті, пасивний школяр - до освітньо-пізнавальних і трудових завдань ставиться байдуже, виконує їх посередньо або погано, до підвищення рівня знань не прагне, вчиться неохоче, порушує дисципліну, недобросовісний, вимагає постійного контролю і примусу, до справ колективу байдужий, уникає розумового напруження, профінтереси і плани не виражені, демонструє споживацьке ставлення до життя.

Серед соціально-педагогічних умов формування особистості людини-творця у початковій школі можна виокремити наступні:

1. Педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно зорієнтованого характеру взаємодії учителя з учнями.

Особистісно зорієнтована взаємодія учителя та учня передбачає вибір характеристик навчання і виховання як спілкування, в якому не існує різкої полярності позицій учня й учителя, перетворення освітньо-виховного процесу на взаємодію.

2. Застосування психолого-педагогічних технологій, що забезпечують самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності. Виконання цієї умови має гарантувати позитивну мотивацію творчої діяльності молодших школярів

3. Системність навчальної роботи з учнями в умовах творчорозвивального середовища. У повсякденному житті знання, які використовуються, тісно переплітаються одне з одним, утворюючи єдину систему. Тому учень повинен бачити предмет чи явище системно: в єдності зі зв'язками, в які він вступає. Максимально позитивні, сприятливі умови для розвитку дитячої творчості, в тому числі й навчальної, для виховання творчої особистості створює розвивальне середовище.

Висновки до другого розділу

Метою виховання і освіти в сучасному суспільстві є всебічно розвинена особистість. Творча особистість - це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу дитини додаткових мотивів, особистісних задатків, здібностей, які впливають на досягнення творчих результатів в одному або декількох видах творчої діяльності.

У зв'язку з цим перед педагогом початкової школи ставиться завдання: теоретично обґрунтувати і практично реалізувати таке навчання, що забезпечило б формування особистості, яка володіє високими духовними потребами, розвиненими пізнавальними здібностями. Це в свою чергу диктує необхідність так будувати пізнавальну діяльність на уроці, щоб забезпечити розвиток творчої активності учнів.

Навчання не тільки впливає на розвиток творчої особистості учня, але і в певній мірі залежить від нього. Учні початкової школи успішно опановують на кожному віковому етапі те, що не виходять за рамки їхніх можливостей, до засвоєння чого вони готові. У початковій школі повинні бути створені умови для самовираження кожної дитини в різних видах діяльності, в тому числі і навчально-творчій, і розкриття їх нахилів, здібностей та обдарованості в умовах індивідуалізації навчання.

Про рівень творчих здібностей учнів можна зробити висновок, у першу чергу, за їхнім досягненням у процесі навчання, в позакласній роботі. Але важливо своєчасно виявити творчий потенціал, що є лише можливістю творчих успіхів. Необхідно систематично тренувати і розвивати здібності, не вичікуючи слушного моменту для їх виявлення. Інакше творчі можливості учнів поступово будуть втрачатися.

Творча активність школяра відрізняється від творчої діяльності дорослого тим, що результати його діяльності часто не є новими в загальнолюдському сенсі, але в процесі творення нового для себе результату учень моделює і формує в собі вміння і навички творця, необхідні в майбутній самостійній трудовій діяльності. Таким чином, діяльність із розвитку творчої активності учнів початкової школи на уроці - це система педагогічних впливів вчителя, спрямована на формування у всіх учнів здатності до засвоєння нових знань, нових способів діяльності за допомогою засвоєних знань, умінь, навичок.

Стрижнем розвиваючого навчання є досягнення максимального результату в загальному розвитку школярів. Тому основне завдання спрямоване на формування знань, умінь і навичок не великою кількістю вправ або завдань, а самостійним добуванням нових знань усім класом. Двигуном процесу пізнання стає бажання дізнатися нове, невідоме.

Діти вже на самому початку навчання відчують задоволення від спрямованої розумової діяльності, радість від виконання складного завдання. Методи навчання, що будуються на основі відповідних дидактичних принципів розвиваючого навчання, апелюють не тільки до інтелекту, а й до почуттів - «брами чесноти» дітей, коли вони обговорюють нові, складні для них питання, вільно висловлюють свої судження, думки.

Виключне значення для дитини має можливість ділитися на уроці своїми особистими спостереженнями. При цьому вчитель не втрачає своєї керівної, організуючої ролі, але і в той же час стає учасником колективного процесу пізнання. У його роботі зникають нотки «командування», які зазвичай сильно звучать в початковій школі.

Таким чином, розвивальне навчання все частіше утверджується як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного

процесу, від якого багато в чому залежить ефективність переорієнтації системи освіти на розвиток творчої особистості.

Проблема творчості сьогодні, по праву, називається проблемою століття. Однак не слід вважати, що формулювання творчої особистості в процесі навчання стало потребою лише сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 3

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

3.1. Методичні аспекти застосування технології формування творчої особистості молодших школярів

Одним із завдань сучасної вітчизняної освіти є формування самостійної особистості, яка наділена нестандартним, творчим, креативним мисленням і поведінкою, яка вміє знайти оригінальні рішення проблем в різних життєвих і професійних ситуаціях. «Процес формування творчої особистості має починатися з раннього віку. У зв'язку з цим майбутні вчителі початкових класів повинні володіти технологією формування творчої особистості молодшого школяра» [63].

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого начала у молодших школярів досліджується протягом тривалого часу, основні аспекти і питання все ще залишаються невирішеними. Як і раніше, в сучасній початковій школі більшість навчального часу відводиться на репродуктивну, нетворчу діяльність, значна частина завдань у навчальних посібниках має також відтворювальний характер.

Забезпечуючи повноцінний розвиток творчих здібностей молодших школярів та формуючи творчу особистість, необхідно розуміти предмет педагогічної діяльності. У психолого-педагогічній літературі творча особистість розглядається як індивід, який володіє високим рівнем знань і має потяг до створення нового, оригінального.

Як вже зазначалося, величезну роль у формуванні творчої особистості учнів належить шкільному навчанню і вихованню. Початкова школа, повинна

якомога раніше виявити якості творчої особистості в учнів і розвивати їх у всіх школярів, звертаючи увагу і на те, що діти народжуються з різними задатками творчості. Головну роль у вирішенні цієї проблеми, на нашу думку, відіграють предмети – математика, образотворче мистецтво і читання, оскільки саме тут найбільш розвиваються творчі, розумові та інтелектуальні операції, самостійна та індивідуальна робота учнів.

Отже, вирішення цієї проблеми полягає в тому, що кожен вчитель початкової школи повинен бути ознайомлений з сутністю творчого процесу, сучасними уявленнями про нього, методами вивчення творчості, якостями творчої особистості, їх системою, щоб мати можливість формувати такі якості у школярів початкових класів.

«На початкових етапах організації освітньо-творчої діяльності найбільш ефективними є методи проблемного навчання як дидактичної системи. Проблемне викладання, яке здійснює сам педагог, навчає учнів способам мислення при вирішенні поставлених проблем» [31, с. 2]. Частково пошуковий метод або евристична бесіда заманює учнів до самостійного потоку вирішення задачі або прикладу [33, с. 28]. При цьому важливі характер і форма питань, які вчитель пропонує дітям.

Аналіз шкільної практики показує, що в загальному 99% питань, які педагоги пропонують учням, вимагають лише викладу матеріалу підручника, хоча такі питання необхідні, коли проводять контрольну перевірку усвідомлення вивченого навчального матеріалу. Зрозуміло, що під час евристичної бесіди складні питання варто пропонувати сильнішим учням, не позбавляючи можливості відповісти й іншим учням. Прості питання слід пропонувати слабким учням, щоб залучати їх до процесу колективного пошуку вирішення складової завдання.

Дослідженнями психологів, дидактів встановлено, а шкільною практикою підтверджено, що формування і розвиток творчої особистості учнів молодшої школи залежить так само від творчих здібностей педагога [42, с. 22]. Якщо вчитель сам має високі творчі можливості, то його обдаровані учні досягнуть блискучих успіхів, а результати учнів із невисокими творчими здібностями, як правило, незначні. Якщо вчитель працює не творчо, то і діти, обдаровані талантом, не розкриваються, не реалізують своїх можливостей.

Особиста концепція вчителя повинна складатися з:

- пошуку творчих прийомів формування та вдосконалення базових знань, умінь і навичок, їх варіативного використання на уроках;
- створення умов для розвитку потенційних можливостей дітей в атмосфері творчості, розуміння, підтримки;
- активізації і вдосконалення основних психічних механізмів, що лежать в основі творчого розвитку молодших школярів;
- розширення меж пізнання молодших школярів за рахунок використання творчих методів і прийомів навчання [9, с. 23].

Індивідуалізація навчання - це педагогічний принцип системи відносин учня з учителем. У такій системі враховуються і розвиваються індивідуальні особливості кожного учня. Особливе значення і розвиток отримують такі якості як: самостійність, ініціативність або пошуковий стиль діяльності, творчість та інші. Індивідуалізація навчання сприяє розвитку здібностей учнів, враховуються їх схильності та інтереси, різне ставлення до навчання, до окремих навчальних предметів. Одним із засобів виконання цього завдання є використання в самостійній роботі завдань, однакових за змістом, але різних за способом виконання.

На відміну від звичайних завдань, в яких однаковий зміст і однаковий спосіб виконання, використання завдань, однакових за змістом, але різних за

способом виконання, дає можливість кожному учневі проявити свої творчі здібності та можливості. Визначивши індивідуальні можливості школяра, учитель у цій ситуації підбирає йому таку систему завдань, яка буде і по силі, і в той же час вимагає не простого відтворення формули або вирішення згідно зразка, а роботи із суворо визначеною для нього часткою творчої самостійності.

У ці завдання можуть бути включені питання, для відповідей на які учні повинні попрацювати з книгою, написання різних планів відповіді на найрізноманітніші питання, різні творчі та спеціальні завдання. Індивідуальні завдання відрізняються від основних завдань поступовим переходом від простого до складного, від простого відтворення до творчої роботи.

Прийшовши в школу, діти повинні заглиблюватися в атмосферу творчості, пошуку нового. «Створення такої атмосфери - справа складна, але необхідна. У літературі можна знайти різні поняття: «педагогічне середовище пізнання», «середовище продуктивного пізнання», «середовище навчання». Ми будемо вважати, що - це середовище взаємодії інформаційного, психологічного, пізнавального, педагогічного» [44, с. 4].

Завдяки збалансованості функцій того, хто вчить і того, хто вчиться, і створюються комфортні умови для творчого розвитку дитини. «Стартовим майданчиком» успішного навчання і формулювання творчої особистості, є наявність трьох складових інтелектуальної діяльності, спрямованої на засвоєння чогось принципово нового:

- 1) високого рівня формулювання елементарних пізнавальних процесів;
- 2) високого рівня активного мислення;
- 3) високого рівня організованості і цілеспрямованості пізнавальних процесів [47, с. 8].

Цього можна досягти за допомогою внутрішнього плану дій: планування, аналізу, рефлексії. «Учитель, вихователь повинен спрямовувати розвиток дитини за напрямками:

а) дитина пізнає, сприймає і засвоює навколишнє;

б) дитина впливає на навколишнє;

в) дитина набуває здатності до орієнтації і саморегуляції, у неї формується особистісний підхід до явищ, середовища, поведінки, а знання стають практично спрямованими. При цьому вчитель повинен виховувати культ знання, застосовуючи широку інформованість, тому що розвиток особистості народжує незалежність, вільнодумство» [61, с. 39].

Активне введення в традиційний освітній процес різноманітних розвиваючих занять і систем творчих завдань, специфічно спрямованих на розвиток творчої діяльності, особистісно-мотиваційної та аналітико-синтаксичної сфер дитини, пам'яті, уваги, уяви та ряду інших важливих психічних функцій, є в зв'язку з цим однією з найважливіших задач діяльності сучасного педагога в розвитку творчого потенціалу дитини.

Необхідність готувати до творчості кожної зростаючої людини не потребує доказів. Саме на це повинні бути спрямовані зусилля педагогів, особливо в період молодшого шкільного дитинства, коли дитина в процесі засвоєння нових знань починає творчо освоювати навколишню дійсність. Адже творчість - це не будь-яке створення нового, воно виростає з діалогу зі світом, спілкування особистості і світу («глибинного спілкування»), творчість - міжсуб'єктне ставлення, що виникло і направлене, адресоване іншим.

Педагог початкової освіти повинен проводити роботу, спрямовану на розвиток творчих здібностей школярів, вирішувати систему пізнавальних завдань шляхом цілеспрямованого включення учнів на всіх етапах уроку в продуктивний, творчий навчальний діалог, будувати навчання на основі

принципів, методів та інших засобів навчання, використовувати досягнення психології, що значно підвищує рівень творчих здібностей учнів [50, с. 19].

Як зберегти в дитині її творче начало, як розбудити її фантазію і уяву, як розвинути задатки її творчих здібностей в потрібному руслі, як допомогти стати творчою особистістю - одні з головних постулатів, на вирішення і реалізацію яких повинна бути орієнтована сучасна початкова школа. Проблема творчості в даний час, по праву, вважається проблемою століття. Не слід вважати, що формування творчої особистості в процесі навчання математики, образотворчого мистецтва, читання стало потребою лише сучасного суспільства. Багато педагогів і психологів минулих періодів звертали увагу на її вирішення. Проводилися конференції серед вчителів. Подібні заходи сприяли впровадженню в теорію і практику навчання в початковій школі необхідних методів, прийомів і засобів навчання, що розвивали б творчі здібності учнів.

З огляду на вищесказане, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти ефективним є впровадження технології формування творчої особистості. Основним завданням даної технології є забезпечення максимально сприятливих умов для творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку. Метою технології є забезпечення умов для того, щоб кожен учень, який навчається, міг реалізувати себе, власні індивідуальні здібності, свої схильності і інтереси.

У процесі організації творчої діяльності неприпустимими є такі форми і методи роботи, як:

- копіювання;
- діяльність по шаблону, готовому зразку, правилу, алгоритму;
- наслідування [58, с. 3].

Так як творчість полягає в створенні чогось нового, а не успадкуванні того, що вже існує. Творчі можливості молодших школярів реалізуються в

різних видах діяльності: в ігровій, трудовій, навчальній, комунікативній. Розвиваючи творчі здібності молодших школярів, слід аналізувати і оцінювати не тільки кінцевий результат діяльності, а й прийоми і операції, за допомогою яких вона здійснюється [60, с. 58].

Тому з перших років педагогічної діяльності слід значну увагу приділяти розвитку творчих здібностей учнів. Чи не орієнтувати їх тільки на традиційне засвоєння знань, оскільки такий підхід в організації навчально-пізнавальної діяльності в сучасних умовах не є продуктивним, адже обсяг знань зростає надто швидко. До того ж знання самі по собі ще не гарантують появи нових оригінальних ідей. Тому велику увагу потрібно приділяти розвитку таких якостей особистості, які дають можливість творчо використовувати отримані знання.

Потрібно розвивати в межах можливого творчі здібності кожної дитини, а не тільки особливо обдарованих. Здатність до творчості не є винятковим явищем, властивим лише одиницям. В певній мірі творчість притаманна всім людям, тому потрібно створити для кожного школяра оптимальні умови навчання, формувати потребу вчитися, вміння раціонально працювати, розвивати мислення учнів, їх мовну активність, вміння проявляти творчість і самостійність у виконанні поставлених завдань.

У ході розвитку творчих здібностей молодших школярів необхідно дотримуватися ряду принципів організації освітньої діяльності:

- принципу зв'язку теорії з практикою життя;
- принципу саморозвитку особистості;
- принципу оптимального поєднання індивідуальних і колективних форм творчої та пізнавальної діяльності;
- принципу інформативності;
- принципу віри в можливість того, хто навчається [64, с. 38].

При формуванні творчої особистості учня початкової школи, згідно з аналізованою технологією, необхідне застосування нових дидактичних засобів, що сприяють моделюванню навчально-виховного процесу відповідно до поставленої мети. В рамках технології формування творчої особистості використовуються інтегровані уроки, проблемні ситуації та завдання, задачі на розвиток фантазії і логіки. Основою творчості можна вважати пошукову активність, що сприяє саморозвитку та самовдосконаленню дитини.

У рамках технології формування творчої особистості доцільно застосовувати й інші технології, що сприяють досягненню поставленої мети, серед них:

- технологія проектування;
- технологія формування продуктивної пізнавальної атмосфери;
- технологія використання на уроці навчальних і навчально-творчих завдань;
- технологія створення психологічних умов підготовки школярів до творчої діяльності;
- технологія моделювання змісту, форм, методів освітньо-виховного процесу відповідно до поставленої мети;
- технологія формування продуктивної пізнавальної діяльності [65, с. 16].

Таким чином, знання педагогами початкових класів методичних аспектів технології формування творчої особистості дозволить їм в майбутньому не тільки заслужити любов дітей цікавими і нестандартними уроками, а й сприяти досягненню однієї з головних цілей сучасної початкової освіти України - сформувати мислячу і творчу особистість.

3.2. Асоціативно-синектична технологія як засіб розвитку творчої активності молодших школярів

Головні умови успішного розвитку творчих здібностей учнів - оточити їх таким середовищем і такою системою відносин, які б стимулювали найрізноманітнішу їх творчу діяльність. Необхідно створити на уроці обстановку, випереджальну розвиток дітей, а саме: пропонувати розвиваючі завдання, що спонукають до вирішення складних творчих завдань, роботі з максимальним напруженням сил. Здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше учень добирається до максимуму своїх можливостей і поступово піднімає цей максимум все вище і вище, а також надавати учням велику свободу у виборі діяльності, в тривалості занять, у виборі способів роботи.

Є відома формула К.Е. Ціолковського, що відкриває завісу над таємницею народження творчого розуму: «Спочатку я відкривав істини, відомі багатьом, потім став відкривати істини, відомі деяким, і, нарешті, став відкривати істини, нікому ще невідомі» [26, с. 62]. Мабуть це і є шлях становлення творчої сторони інтелекту, шлях розвитку винахідницького та дослідницького таланту. Наш обов'язок - допомогти дитині стати на цей шлях. Цьому безпосередньо і служать завдання, вправи, ігри, що будять уяву і фантазію.

Учитель зобов'язаний завжди пам'ятати про те, що завдання учень повинен виконувати без повчальності і примусу, при цьому підтримувати у нього природний інтерес до всього нового, невідомого, зберігаючи радість пізнання і самостійних відкриттів, стимулюючи прагнення до дослідження, експериментування і творчості. У молодшому шкільному віці дитина опановує довільну постановку питання в проблемній ситуації, спрямованій на її всебічне дослідження. Крім того, здійснюється перехід до питань іншого типу: від пізнавальних, звернених до дорослого, до пошукових, звернених до самого себе.

У 15-20% дітей 8-9 років спостерігаються не просто спроби самостійно відповісти на питання, що виникають, а здійснити розгорнутий пошук відповіді на сформульоване самою дитиною питання-проблему, здійснюване у формі внутрішнього діалогу [1, с. 38].

Відомо, що однією з умов для виникнення питання є проблемна ситуація, тому педагоги дбають про те, щоб створити її на уроці. Але цього ще недостатньо. Якщо учневі постійно відводиться роль «відповідача» в діалозі, то ніякий проблемний зміст не рятує положення: питання у дітей будуть виникає все рідше і рідше. Набагато ефективніше, якщо ми організуємо діалог, в якому і дитина, і дорослий можуть бути його ініціаторами, звертатися один до одного з питаннями, але залишимо за собою право оцінювати дитину за характером її питань (нехай навіть без позначки в журналі).

Прояв пізнавальної активності дитини не повинен оцінюватися негативно. Основу розвитку продуктивної (творчої) пізнавальної активності складають ті принципи виховання особистості і мислення, які включають стимулювання і заохочення самих актів пізнавальної активності з боку іншої людини [32, с. 30]. Крім створення умов для прояву і розвитку творчої активності дитини необхідно надати їй і деякі засоби. Щодо пізнавальної активності в проблемній ситуації такими засобами можуть виступати питання різних типів, що дозволяють різнобічно дослідити ситуацію.

Хорошим засобом підтримки та розвитку дослідницької та творчої активності молодшого школяра може служити гра «Пізнайко». Як матеріал до гри можна використовувати будь-яку сюжетну картинку, що має проблемний зміст - невідому для дитини ситуацію, подію. Такі ігри-заняття можна проводити як індивідуально, так і з групою дітей, використовуючи для цього заняття з прикладного мистецтва. Трохи фантазії і уваги, уваги, бажання

вислухати і зрозуміти дитину не тільки подарують їй величезну радість, а й дозволять піднятися її пізнавальній активності на новий щабель.

Підвищення активності учнів досягається різними засобами. Це може бути застосування діалогічних або колективних форм діяльності, які залучають до роботи кожного учня. Спільна робота групи дітей від двох осіб і більше корисна не тільки при вирішенні різного виду навчальних і пізнавальних завдань. Будь-який матеріал вважається зрозумілим, коли можна викласти його іншому так, щоб він теж зрозумів.

Працюючи в групі або парах, діти вчаться усвідомлювати своє розуміння, з'ясувати невідоме, оцінювати свої і чужі відповіді. Педагог в кінці уроку може спеціально дати невелике завдання для кожного учня: викласти коротко в письмовій формі про що йшла мова на уроці і що тепер стало про це відомо. Такі завдання можна варіювати: що було нового, що здається незрозумілим і чому, що залишилося невідомим і так далі [4, с. 55].

Істотною умовою активізації пізнавальної діяльності учнів, у тому числі і в процесі розуміння, є створення атмосфери довірливого спілкування, в якій заохочуються питання учнів, висування ними гіпотез і передбачень з приводу властивостей досліджуваного предмета, явища, ходу процесу тощо. Спокійні доброзичливі відносини в групі звільняють дітей від боязні помилок і додають впевненості в своїх силах, стимулюють творчу активність [11, с. 124].

Бажання зрозуміти виникає тоді, коли учень зіштовхується з проблемою, нерозв'язним завданням, з чимось незрозумілим і цікавим. Спеціальна організація навчального матеріалу дозволяє залучити інтерес учнів шляхом створення проблемної ситуації, в якій учні зустрічаються з протиріччям нових знань і свого минулого досвіду або з такими, що суперечать на перший погляд один одному фактами [17, с. 102]. Виникає необхідність встановити, чи справжнє це протиріччя, чому воно виникло і як його вирішити.

Тим самим діти залучаються в пошуково-дослідницьку діяльність, пов'язану з активним перетворенням матеріалу, виявленням наявних знань і пошуком нових, необхідних для вирішення проблем. Прикладом можуть служити завдання на пошук невідомого у відомому. Наприклад, «Поясніть, чому на простому табуреті сидіти жорстко, в той час як на стільці, теж дерев'яному, анітрохи не жорстко?»

Із метою створення проблемної ситуації в навчальному матеріалі можуть використовуватися пошуки інформації, яку повинні знайти самі учні. «Явні смислові розриви в тексті служать вихідною точкою для розгортання пізнавальної активності - пошуку необхідних для розуміння необхідних відомостей» [12, с. 25].

Разом із тим корисно передбачити і неявну, приховану неповноту. З одного боку, це дозволяє прогнозувати, що є розуміння учнів в пояснюваному матеріалі, з огляду на наявні у них знання. З іншого - неповнота, наприклад, узагальнюючого матеріалу, що дається після засвоєння будь - якої теми, може бути використана для перевірки засвоєного: дітям пропонується самим пояснити, чому ті чи інші явища, властивості предметів, поняття тощо пов'язані певними відносинами, розкрити причину цих відносин.

Для розвитку продуктивних форм творчої активності необхідна така організація навчання, при якій учень діє активно, втягується в процес самостійного пошуку. Запропонуйте учням відкрити незвичайні властивості звичайних предметів. Наприклад, поліетиленових кришок, використаних стрижнів від кулькових ручок, пінопласту і т. п. «Відмітьте найбільш оригінальні (рідко зустрічаються), численні і різноманітні відповіді» [21, с. 34]. Такі розвиваючі творчі завдання можна використовувати на уроці в паузах для відпочинку, заохочуючи і стимулюючи інтерес учнів. Ці завдання можна використовувати для групової роботи учнів. (Додаток Ж)

Спочатку діти висловлюють свої пропозиції без їх критики, і лише коли всі відповіді озвучені, можна почати загальну дискусію про їх правильність. «Якщо робота проводиться у групах, різні групи можуть виконувати різні ролі: одні висувають ідеї, інші оцінюють їх правильність» [41, с. 48]. Для стимуляції активності дітей педагогу початкової школи необхідно користуватися запитаннями на кшталт: як це змінити? А якщо це збільшити або зменшити чи з'єднати з чимось?

Розвиток творчих здібностей учнів відбувається на основі розвитку уяви і мислення молодших школярів [40, с. 101]. У молодшому шкільному віці дитина у своїй уяві вже може створити різноманітні ситуації. Формуючись в ігрових заміщених одних предметів іншими, уява переходить і в інші види діяльності. В умовах діяльності до уяви дитини пред'являють спеціальні вимоги. Педагог на уроці пропонує дітям уявити собі ситуацію, в якій відбуваються якісь перетворення предметів, образів і символів.

Ці навчальні вимоги спонукують розвиток уяви, але вони мають потребу в підкріпленні спеціальними знаряддями - інакше дитина не може просунутися. Це можуть бути реальні предмети, схеми, макети, знаки, графічні образи тощо. Корисно поєднувати сприйняття конкретних предметів їх поданням. Так, добре показати картину, а потім запропонувати дітям по пам'яті вести розповідь без опори на наочний образ, або спочатку провести пояснення, потім пред'явити наочний посібник. Все це розвиває здатність дітей подумки уявляти предмети і явища, які в даний момент не можна сприйняти, тобто допомагає розвитку уяви.

Завдання педагога в початкових класах - створити у дітей багатий запас пам'яті і уяви. Замість безладного і часто малозмістовного фантазування треба формувати у дітей уявлення, що стануть основою наукових понять, будуть правильно відбивати навколишню дійсність.

У ході аналізу і виявлення взаємозв'язків між окремими компонентами змісту дисциплін навчального плану, за яким реалізується навчання молодших школярів, потрібно розглянути варіанти включення асоціативно-синектичної технології (АСТ) у структуру освітнього процесу. Метою цієї технології є пошук нових завдань і варіантів їх рішень із використанням асоціативних методів і синектики (У. Гордон), тобто пошук протиріч і формулювання проблем проходить колективно в малій групі, в якій присутні один або два спеціаліста-експерта [72, с. 360].

Мотиваційний компонент асоціативно-синектичної технології спрямований на «включення» психологічних механізмів креативності та реалізується на першому етапі застосування технології активізації творчої діяльності за допомогою проведення вправ-тренінгів:

- пошуку нових смислів і образів за схемою «реальність - абсурд - нова реальність» (Е. де Боно);
- пошуку нових смислів і образів у відомих поетичних мініатюрах за допомогою руйнування і введення нових зв'язків між їх структурними елементами;
- пошуку можливостей об'єднання образу для синтезу сюжетів і смислів різних поетичних мініатюр [73, с. 89].

Алгоритм управління в асоціативно-синектичній технології реалізується на всіх її етапах за допомогою організації навчально-творчої діяльності відповідно до таких принципів:

- самостійності учнів в пошуку творчих завдань і шляхів їх вирішення;
- взаємозв'язку творчості учнів із їх пізнавальною діяльністю;
- комбінування завдань і способів їх вирішення;
- синтезу логічного та емоційно-образного видів розумової діяльності;

- керованого включення механізмів взаємодії усвідомленої і неусвідомленої інформації.

Алгоритм самостійної навчально-творчої діяльності учнів включає в себе наступні етапи:

- виконання вправ по застосуванню відомих евристичних методів;
- винахід нових ігор, заснованих на комбінуванні конструктивних елементів;
- розробка «поетичного конструктора», елементами якого є фрагменти поетичних мініатюр, їх образи і смисли;
- діяльність по комбінуванню образів і смислів поетичних мініатюр;
- розробка візуальних образів, відповідних поетичних образів;
- створення композиції з деталей «візуально-поетичного конструктора»;
- рефлексія знайдених нових смислів, поетичних і візуальних образів і їх вибір в якості джерела і матеріалу для нових винахідницьких і проектних ідей;
- вибір об'єкта винаходу на основі рефлексії його аналогії з створеними поетичними і візуальними образами;
- пошук нової структури і нових форм об'єкта винаходу за допомогою одного з асоціативних методів;
- перехід до стандартних процедур рішення творчих завдань;
- об'єктивізація творчого результату з використанням процедур аналізу винаходів [66, с. 4].

Асоціативно-синектична технологія розвитку творчості спрямована на подолання об'єктивно існуючого, що формується в психіці людини незалежно від його волі і свідомості пізнавально-психологічного бар'єру. Концепція підкреслює діалектичну єдність генетичного і структурного підходів до вивчення процесу науково-технічної творчості, пояснюючи генезис руху

дослідницької думки, тобто її історичний і логічний хід, і одночасно структуру взаємодіючих історичних, соціальних і психологічних чинників, що обумовлюють цей хід.

Подоланню пізнавально-психологічного бар'єру сприяє організована за спеціальним алгоритмом діяльність, спрямована на асоціацію усвідомленої інформації, що зберігається в сфері несвідомого, з неусвідомленою інформацією, яка являє собою відбитки реального світу з усіма його відкритими і ще не відкритими явищами, закономірностями і законами, з усіма зробленими, а також інформаційними передумовами нових винаходів.

Спочатку їм передбачалося реалізувати технологію при роботі з віршами, але згодом виявилось результативним використання графіки, оскільки це викликає появу більшої кількості емоцій і образів. Реалізація цієї можливості змінила технологію розвитку творчості в процесі конструювання штучних віршів, розширила діапазон здібностей і можливих творчих результатів, що зажадало коректування назви технології, яка відображала б посилення її творчої проектної спрямованості. Так з'явився термін «Дизайн штучних віршів», в основі якого лежить асоціативно-синектична технологія.

Розвиток творчості в процесі конструювання віршів надає широкі можливості для організації колективної творчої діяльності. При цьому у викладача з'являється несподівана для даного виду діяльності, але дуже цікава і таїть в собі значні ресурси творчості можливість управляти процесом проектування штучних віршів, відповідних візуальних композицій і впливати на нього. Педагог стає режисером-постановником творчого проекту, що об'єднує в собі як мінімум три-чотири види творчої діяльності: у сфері поезії, образотворчого мистецтва, техніки і дизайну як технічного, так і графічного).

Асоціація (від лат. *Associatio* - з'єднання) - зв'язок між психічними явищами, при якій актуалізація (сприйняття, уявлення) одного з них тягне за собою появу іншого.

Синектика - один з найбільш поширених методів стимулювання наукової творчості [59]. Цей метод винахідництва розробив Вільям Гордон (США) в 1952 р. Його суть полягає в тому, щоб зробити незнайоме знайомим, а звичне - чужим і змінити таким чином, щоб склався оригінальний погляд на речі. «Це метод колективного навчального дослідження і творчої діяльності, заснований на цілеспрямованому використанні інтуїтивно-образного, метафоричного мислення учасників» [71, с. 685].

Це об'єднання різнорідних елементів, побудоване на аналогії, пошукова діяльність будується як принципово спільна, обговорення та відбір емоційно-образних, метафоричних аналогій здійснюється в атмосфері тісної міжособистісної взаємодії.

Особливістю методу є активне використання в процесі творчості чотирьох видів аналогій:

1. Пряма аналогія - даний об'єкт зіставляється з аналогічними об'єктами природи, мистецтва, техніки тощо.

2. Особистісна аналогія (емпатія) - передбачає «вживання» особистості в образ об'єкта, який розробляється.

3. Символічна аналогія - заміна традиційно використовуваних для позначення об'єкта термінів на дратівливу уяву, парадоксальні, суперечливі словесні образи [73, с. 87]. Така аналогія допомагає позбутися від загально прийнятих образів, вдосконалює функції та взаємозв'язки з іншими об'єктами, тобто долається інерція мислення, відкривається шлях до нової ідеї, незвичне бачення об'єкта творчої діяльності.

4. Фантастична аналогія передбачає заміну змінюваного об'єкта його уявної або візуальної моделі, складеної з маленьких фантастичних істот з незвичайними, дивними можливостями миттєвого перестроювання в нові комбінації, реагування на фізичні, хімічні, інформаційні та інші зміни зовнішнього середовища.

Оскільки асоціативно-синектична технологія спрямована на розвиток творчих здібностей учнів їх індивідуальності, самобутності, пошуку власного стилю, творчого почерку, то можна характеризувати її і як особистісно орієнтовану технологію розвитку.

«В асоціативно-синектичній технології робиться спроба запропонувати свідомості знайти сліди несприйнятої їм з різних причин інформації про навколишній світ і внутрішній світ самого носія свідомості, осмислити повернуту зі сфери несвідомого інформацію, а потім піддати сам факт вилучення і осмислення інформації процедурі рефлексії з метою розвитку самого себе і вдосконалення найближчого або віддаленого навколишнього світу» [8, с. 115]. Якщо в учнів з'являється інтерес до самостійного продовження творчої діяльності в самостійно обраному проблемному полі, а також до самостійного застосування методів і прийомів пошуку творчих рішень, набутих в процесі роботи з АСТ, то можна вважати мету застосування асоціативно-синектичної технології досягнутою.

В ході аналізу і виявлення взаємозв'язків між окремими компонентами змісту навчальних предметів навчального плану, за яким реалізується навчання учнів в початковій школі, були розглянуті варіанти включення асоціативно-синектичної технології в структуру освітнього процесу. Їх узагальнення призвело до розробки теоретичної моделі організації процесу, що передбачає включення асоціативно-синектичної технології, як діяльнісного стрижня управління творчою активністю (рис.3.1).

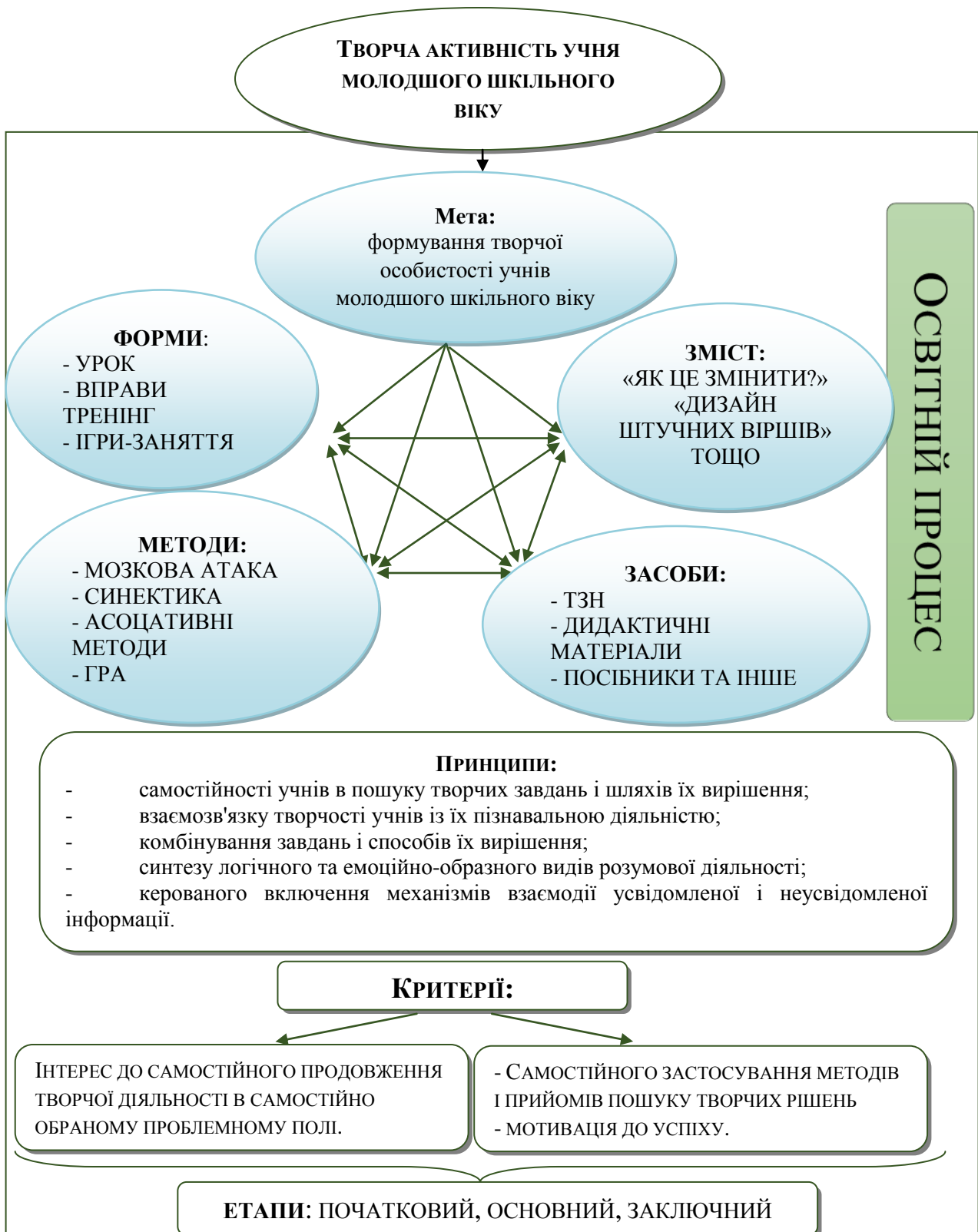

Рис. 3.1 – Асоціативно-синектична технологія розвитку творчої особистості.

Процес організації навчально-творчої діяльності учнів із застосуванням асоціативно-синектичної технології розвитку творчих здібностей розділений на три етапи: підготовчий, основний і заключний. Розглянемо докладніше кожен із них.

Підготовчий етап

Реалізується на позакласних заняттях і перервах.

Із метою підготовки учнів до застосування асоціативно-синектичної технології, їх потрібно познайомити в ігровій формі з відомими наближеними методами, такими як мозковий штурм, метод фокальних об'єктів, морфологічний аналіз, синектика та інше.

Далі для організації роботи учнів із творчого комбінування літературних мініатюр і казок можна пограти з дітьми в відому гру «Нісенітницю». Також для включення учнів в ігрові види діяльності з фантазування, безпідставної побудови нових образів пропонується з дітьми відгадувати вербальні загадки і загадки-малюнки, графічні головоломки (Друдл), твори фантастичних історій і малювання фантастичних малюнків.

Потім творчі завдання ускладнюються, і фантазія дітей розвивається в процесі читання, пошуку нових смислів в дитячих віршах, казках і оповіданнях, які представлені в наступному етапі.

Основний етап

Реалізується на уроках літературного читання

На уроці літературного читання викладач знайомить учнів із творчістю того чи іншого дитячого письменника. Також діти можуть самі підготувати повідомлення про біографію письменника. Далі наводяться декілька його творів.

Вивчення біографії письменника допоможе почути голос письменника, побачити своєрідність його особистості, особливості характеру і долі. Кожен

літературний твір відображає особистість його автора, висловлює його авторську позицію. Якщо школярі це не засвоять, важко буде привести їх до розуміння художнього тексту.

Якщо при вивченні біографії виділити моральні, ідеологічні та естетичні проблеми, які цікаві для дітей певного віку і обмежені для самого автора твору, то учням відкриються своєрідність особистості художника, єдність його життєвої поведінки і творчої програми. Вивчення біографії письменника дозволяє викликати у школярів інтерес до його особистості, що відбилася в його творчості ідейними пошуками.

Таким чином, вивчення біографії і творчості письменника дає можливість школярам глибше усвідомити проблематику твору і допоможе ставитися до тексту, як до нерозривної частини життя письменника, підготує учнів до сприйняття та аналізу тексту.

Після читання учнями декількох віршів викладач пропонує їм вибрати найбільш вподобаний, що викликав емоційний відгук, який розбудив чуттєво забарвлені спогади і фантазії. Він звертає увагу школярів на те, що фрагменти цього вірша можна розглядати в якості ключових елементів, деталей поетичного конструктора для «зборки» нового вірша (це може найрізноманітніша літературна форма розповідь, казка).

Головна умова повноцінного сприйняття ліричного твору - адекватність (відповідність) емоційного стану читача естетичним переживанням, втіленим в ліричному тексті. Тому вчителю важливо налаштувати молодших школярів на емоційний тон твору, постаратися викликати відповідні естетичні переживання.

Без цього подальша робота над текстом стає безглуздою і непродуктивною. Щоб вирішити це завдання вчителю слід використовувати такі методичні прийоми як:

- звернення до життєвого досвіду дітей;

- активізація їх особистих переживань;
- настроїв емоцій дітей за допомогою творчих завдань;
- розповідь про своє ставлення до твору;
- розповідь про особу поета, про його почуття і переживання (любов, вірність, дружба, ностальгія і т. д.);
- розповідь про історію створення твору і про ті факти, які послужили причиною цього.

А в пейзажній ліриці, з якою найчастіше стикаються молодші школярі, бажано використовувати прийом так званого психологічного паралелізму, завдяки якому автор підкреслює аналогію, паралель між картинами природи і настроєм ліричного героя. Тому для того щоб зрозуміти основний зміст такого вірша учням необхідно відтворити в своїй уяві пейзажні картини та вловити приховуване за ними почуття і переживання ліричного героя.

Після аналізу вірша учні вибирають деталі, які можуть стати заготовками фрагментів змісту нового вірша, носіями майбутніх емоцій, елементами його майбутніх поетичних образів. Ці елементи змісту, елементи-емоції і елементи-образи можна посилювати, змінювати. Наприклад, можна провести «механічну обробку» деталей конструктора за допомогою додавання і перестановки знаків пунктуації, видалення - додавання слів, а потім спробувати знайти нові образи, нові смисли, що викликають емоційний відгук.

Учні знаходять найбільшу кількість асоціацій до вибраного вірша, розповіді, казки, відповідному їх емоційного настрою після прочитання і осмислення вірші. Етап пошуку асоціацій є одним з найважливіших у створенні візуальних деталей. Джерелом виникнення асоціативних образів можуть бути явища або предмети світу природи, відтворені в пам'яті або безпосередньо спостережувані, також особистий досвід дітей.

Але для того, щоб учні правильно виконали дане завдання на початку заняття необхідно пояснити їм, що таке асоціація, пограти з ними в різні асоціативні гри. Наприклад, називати асоціації, відповідні одночасно для 2 слів, колективно побудувати «павутину асоціацій».

Далі учні розробляють свій малюнок на основі даного вірша. Для учнів, у яких виникають труднощі зі створенням малюнка, пропонується намалювати із заплющеними очима, щоб з'явилися в їхній уяві картинки-відображення поетичних образів віршів. Малювання з закритими очима загострює інтуїцію, інстинкти і, отже, активізує взаємодію сфер свідомого і несвідомого в психіці людини, включеного в конструювання віршів і створення їх візуального проекту. Також викладач, щоб допомогти дітям може показати алгоритм малювання того чи іншого предмета або об'єкта і на основі цього учні зможуть намалювати свою картину, додаючи або прибираючи якісь елементи.

Викладач показує приклад комбінування елементів поетичного конструктора, а потім кожен учень самостійно складає комбінацію обраних віршованих деталей. При цьому допускається можливість переконструювати вихідні «деталі» або вводити свої власні поетичні рядки, що народилися в процесі комбінування фрагментів віршів, осмислення і переживання отриманих поетичних образів. Після того як кожен учень створить неримовану конструкцію з частин вірша, педагог ставить перед ним завдання підпорядкувати отриману конструкцію ритму і рими. Але для початку вчитель повинен потренувати дітей мистецтву римування рядків. Потім допомогти учням в римуванні отриманих ними комбінацій поетичних образів.

Реалізується на уроці образотворчого мистецтва

Потім учні на уроці образотворчого мистецтва розробляють малюнок на основі власного вірша. Для тих, хто ще не дуже швидко малює, ми пропонуємо навчитися це робити за допомогою алгоритмічного малювання. Кожен із

отриманих таким чином малюнків стає візуальної деталлю конструктора для створення підсумкового малюнка.

Організована викладачем навчально-творча діяльність учнів у формі конструювання віршів може завершитися окремим уроком, де учні перед класом будуть читати свої вірші. В результаті комбінування візуальних деталей повинен вийти візуальний проект, підсумковий малюнок, що відображає якісь нові смисли, нові естетичні ідеї. Ця узагальнююча композиція підводить підсумок всьому процесу осмислення і вибору художніх образів від першого етапу до етапу розробки «римованої конструкції».

Реалізується на уроці інформатики

На уроці інформатики учням пропонується створити малюнок за допомогою алгоритмічних схем, які вони робили раніше. Дана робота виконується в програмі Microsoft Paint. Це багатофункціональний, але в той же час досить простий у використанні растровий графічний редактор.

Не дивлячись на те, що учні при створенні графічного малюнка в основі використовують раніше створений ними алгоритмічний малюнок, вони можуть додавати, змінювати або прибирати деякі деталі, це робиться для підвищення якості створюваних композицій.

Реалізується на уроці технології або задається додому

За мотивами написаного («сконструйованого») вірші і з використанням підсумкового візуально художнього образу, викладач пропонує учням виготовити виріб, комбінуючи різні техніки і прийоми роботи з різними інструментами і матеріалами. При цьому характер і специфічні особливості виробу і знайденого в ньому руху можуть бути змінені, піддані коректуванню.

Дану роботу рекомендується організовувати поза школою, тобто задати його додому. Так як при виготовленні виробу в класі учень буде обмежений в часі і в виборі матеріалів та інструментів.

Таким чином структура методики відображена в наступному алгоритмі організації творчої діяльності дітей:

- проведення гри нісенітниця (пропедевтика) застосування технології на уроках позакласних занять;
- знайомство з письменником (творчість і біографія) і аналіз його віршів на уроках літературного читання;
- навчання «механічній обробці» вірша і створення власного вірша (позакласна діяльність);
- створення малюнка на основі вірша на уроках;
- створення графічного малюнка в програмі Microsoft Paint на уроках інформатики;
- створення виробів на основі вірша і малюнка (розробка вітальної листівки, на основі створеного малюнка) на уроці технології [29, с. 57].

Заключний етап

Проводиться рефлексія отриманих результатів, їх осмислення, вибирається найбільш точно відповідає основним ідеям, сенсів і образів віршованій, графічній та трудовій композиції назва. На заключному етапі організовується виставка робіт учнів. Також отримані результати можуть стати основою для проектної діяльності учнів початкової школи.

Отже, асоціативно-синектична технологія спрямована на розвиток творчих здібностей учнів їх індивідуальності, самобутності, пошуку власного стилю, творчого почерку, то можна характеризувати її і як особистісно орієнтовану технологію розвитку. Якщо в учнів з'являється інтерес до самостійного продовження творчої діяльності в самостійно обраному проблемному полі, а також до самостійного застосування методів і прийомів пошуку творчих рішень, набутих в процесі роботи з АСТ, то можна вважати мету застосування асоціативно-синектичної технології досягнутою.

Висновки до третього розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури підтвердив актуальність вирішення проблеми управління творчою активністю молодших школярів.

У асоціативно-синектичній технології виявлено потенціал управління творчою активністю молодших школярів, що стало основою для розробки методики управління творчою активністю молодших школярів на основі використання етапів і прийомів асоціативно-синектичній технології.

Синтезуючи викладені точки зору з урахуванням вікових особливостей молодших школярів, ми визначаємо творчість як процес, етапами якого є:

- накопичення знань і навичок для з'ясування задуму і формулювання завдання;
- розгляд завдання з різних сторін, побудова варіантів;
- реалізація версій, ідей, образів;
- перевірка знайдених варіантів і їх відбір;

Творча активність виступає вищим рівнем активності, бо школярі на цьому рівні вже можуть проявляти самостійність при постановці завдань і в процесі самостійного пошуку оригінальних рішення цих завдань.

Теоретично обґрунтовано необхідність реалізації методики управління творчою активністю молодших школярів із застосуванням асоціативно-синектичних технологій на трьох взаємопов'язаних етапах організації навчально-творчої діяльності: підготовчому, основному і заключному:

- на підготовчому етапі за допомогою включення учнів в ігрові види діяльності по фантазування, безпідставного побудови нових образів активізується діяльність дітей по творчому комбінування літературних творів;
- на основному етапі організовується навчально-творча діяльність дітей зі створення комплексного творчого продукту на основі інтеграції результатів їх

діяльності по творчому комбінування елементів змісту уроків літературного читання, образотворчого мистецтва, інформатики та технології;

- на заключному етапі організовується рефлексія отриманих результатів, уточнюються основні ідеї та образи комплексного творчого продукту.

ВИСНОВКИ

У результаті наукового дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. Аналіз поняття «творчість», «творчі здібності» дозволив зрозуміти, що вищим етапом розвитку активного принципу у початковій школі є творчість. На вищих стадіях людської творчої еволюції адаптація поступається місцем творчості, коли інстинктивні і умовно-рефлекторні способи відображення змінюються відображенням за допомогою абстрагування, що є основою мислення.

Творчість - це процес людської діяльності, що продукує якісно нові матеріальні і духовні цінності, здатності людини творити (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні потреби.

Творчі здібності – це індивідуально-особистісні якості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду.

Творчі здібності є сплавом багатьох якостей. І питання про компоненти творчого потенціалу людини залишаються до цих пір відкритим, хоча зараз існує декілька гіпотез, що стосуються цієї проблеми. Багато психологів пов'язують здібності з творчою діяльністю, перш за все з особливостями мислення. Дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення, яке характеризується такими особливостями: швидкістю, гнучкістю, оригінальністю, закінченістю.

Творчі здібності людини розвиваються на основі високо розвинутого мислення, глибоких знань у спеціальній області, практичного досвіду і інтересу до справи. Творчі здібності, як і інші, розвиваються тільки в діяльності. Успішний розвиток творчих здібностей можливий на основі системи завдань, що вимагають від учнів творчого підходу. Завдання повинні бути посильні для всіх учнів, щоб виховувати у них упевненість у своїх можливостях.

2. Характеристика творчості особистості як соціально-духовного феномену дає можливість констатувати, що люди творчого злету порушують інертність суспільства, здійснюють реформування, а то і злом того, з чим суспільство зжилося, що для нього стало звичним, стабільним. Реформатори-особистості творчого гатунку, провидці бачать нові шляхи розвитку суспільства, науки, культури, виступають за реалізацію своїх ідей, планів. Кожний наступний виток людського прогресу - це згусток енергії, розуму, почуття, волі творчих особистостей.

У сучасному світі, який вийшов на грань третього тисячоліття, відбуваються складні, багатогранні процеси в соціальному, економічному і духовному житті країн, націй, етносів, народів. Перед людством все настійніше постають завдання досягнути таємниці світу, природи, буття, вирішити проблеми творчого, планетарного масштабу - екологічні, ядерної безпеки, боротьби з хворобами століття (рак, СНІД), формування єдиного інформаційного поля, виходу на рівень сучасного досягнення цивілізації та культури.

Зазначені об'єктивні процеси гостро обумовлюють необхідність глибинних трансформацій стилю та форм мислення, переходу від корпоративної, блокової свідомості людства до розуміння єдності життя на Землі, системного, інтеграційно-синтетичного аналізу соціальної та духовно-культурної практики і на основі цього прогнозування та творення майбутнього. Методологічною парадигмою сучасної діяльності людини має стати творчість.

Саме ж місце творчості в структурі діяльності буде зростати в міру перетворення середовища існування людей із природного в створюване, техногенне. Можна з упевненістю стверджувати, що формування нової соціально-економічної та політико-ідеологічної реальності перебуває в прямій залежності від того, якою мірою ці процеси будуть пронизані стратегією творчо-синтезуючої діяльності, наскільки в них будуть панувати принципи

гуманізму, здорової критичності, соціальної свободи, плюралістичності думок, високої моральної відповідальності.

3. Під розвитком творчої особистості учнів слід розуміти розвиток у школярів на підставі їхніх інтересів і потреб активності і бажання до постійного вдосконалення, створення матеріальних або нематеріальних продуктів, що володіють суб'єктивною або об'єктивною новизною, унікальністю, оригінальністю.

Проблема розвитку творчої особистості учнів може бути охарактеризована такими компонентами як: потребнісно-мотиваційна сфера, зміст освіти і його зв'язок з практикою, умови розвитку творчої особистості школярів. Усі складові необхідно враховувати при організації діяльності дітей, спрямованої на їх творчий розвиток.

Ось чому слід приділяти велику увагу освітньо-виховному процесу початкової школи, основним елементом якого був і залишається урок, але в системі особистісно-орієнтованого навчання істотно змінити його функції, форму організації. Тобто, сьогодні, в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України - постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти та виховання, мета якої – формувати конкурентно-здібну, творчу особистість, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення.

4. Характеристика четвертого завдання дозволила дізнатися, що важливу роль відіграє створення соціально-педагогічних умов формування особистості людини-творця у початковій школі. Проголосивши людину найвищою цінністю, наша держава стала на шлях втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію і практику. Навчання у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх

закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності й творчості.

Серед соціально-педагогічних умов формування особистості людини-творця у початковій школі можна виокремити наступні:

1. Педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно зорієнтованого характеру взаємодії учителя з учнями.

Особистісно зорієнтована взаємодія учителя та учня передбачає вибір характеристик навчання і виховання як спілкування, в якому не існує різкої полярності позицій учня й учителя, перетворення освітньо-виховного процесу на взаємодію.

2. Застосування психолого-педагогічних технологій, що забезпечують самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності. Виконання цієї умови має гарантувати позитивну мотивацію творчої діяльності молодших школярів

3. Системність освітньої роботи з учнями в умовах творчо-розвивального середовища. У повсякденному житті знання, які використовуються, тісно переплітаються одне з одним, утворюючи єдину систему. Тому учень повинен бачити предмет чи явище системно: в єдності зі зв'язками, в які він вступає. Максимально позитивні, сприятливі умови для розвитку дитячої творчості, в тому числі й навчальної, для виховання творчої особистості створює розвивальне середовище.

5. У відповідності з п'ятим завданням встановлено, що методичні аспекти застосування технології формування творчої особистості молодших школярів не втрачають своєї актуальності. Застосування технології формування творчої компетентності під час вивчення навчальних дисциплін, як на уроках, так і в позакласній роботі, створює додаткову мотивацію до навчання. Учні добре засвоюють матеріал, тому що це їм цікаво. Зазначена технологія стимулює загальну активність учнів, сприяє створенню плідного освітнього середовища, й

утвердження системного характеру навчання та самонавчання. За своєю сутністю технологія формування творчої компетентності має інноваційний характер: вимагає від учнів застосовувати нові знання, спираючись на засвоєний раніше матеріал; виробляє вміння діяти і приймати рішення самостійно чи в складі команди та розв'язувати конфлікти; шукати, komponувати і застосовувати нову інформацію з різноманітних джерел, використовуючи сучасні технології для виконання конкретних завдань; розвиває критичне мислення і прагнення до творчості та саморозвитку; формує бажання і здатність самостійно вчитися.

Системне запровадження цієї технології в школі призводить до того, що всі учні поступово опановують її не тільки як освітню технологію, вміння самостійно вчитися, критично мислити, але і використовувати свої знання у повсякденному житті.

В рамках технології формування творчої особистості використовуються інтегровані уроки, проблемні ситуації та завдання, задачі на розвиток фантазії і логіки. Основою творчості можна вважати пошукову активність, що сприяє саморозвитку та самовдосконаленню дитини.

6. Відповідно до шостого завдання у ході аналізу і виявлення взаємозв'язків між окремими компонентами змісту навчальних предметів навчального плану, за яким реалізується навчання учнів в початковій школі, були розглянуті варіанти включення асоціативно-синектичної технології в структуру освітнього процесу. Їх узагальнення призвело до розробки теоретичної моделі організації процесу, що передбачає включення асоціативно-синектичної технології, як діяльнісного стрижня управління творчою активністю.

Асоціативно-синектична технологія спрямована на розвиток творчих здібностей учнів їх індивідуальності, самобутності, пошуку власного стилю,

творчого почерку, то можна характеризувати її і як особистісно орієнтовану технологію розвитку.

Творча активність виступає вищим рівнем активності, бо школярі на цьому рівні вже можуть проявляти самостійність при постановці завдань і в процесі самостійного пошуку оригінальних рішення цих завдань.

Процес організації навчально-творчої діяльності учнів із застосуванням асоціативно-синектичної технології розвитку творчих здібностей розділений на три етапи: підготовчий, основний і заключний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтшуллер Г. С., Злотін Б.Л., Зусман А.В. Пошук нових ідей: від осяяння до технології (теорія і практика розв'язання винахідницьких завдань). Кішинєв: Карта молдовеняске, 1989. 115 с.
2. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2012. С. 14-41.
3. Артемов В.Ю. Особистісно-орієнтований підхід та модель світу інформаційного аналітика. Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. Праць. К.: Видавництво П/П «ЕКМО». Випуск 2, 2005. 215 с.
4. Ахлебінін А. К. Підказка способів активізації розумової діяльності учнів / А. К. Ахлебінин. ІНФО. 2000. № 3. С. 53-57.
5. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: дис. доктора пед. наук. Київ, 1998. 124 с.
6. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики. *Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених*: матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 12 червня 2014р. С. 13-20.
7. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
8. Белкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09. Луцьк, 2006. 215 с.
9. Бондар В.І. Теоретичні основи і технології педагогічного аналізу: Управлінський аспект: навч. посібник. Київ: УДПУ, 1996. 166 с.

10. Бондаренко Г. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова. *Початкова школа*. 1998. №9. С. 22-24.
11. Божович Е. Д. Процес навчання: контроль, діагностика, корекція, оцінка: навч. посібник. Москва: Воронеж: МПСІ МОДЕК, 1999. - 224 с.
12. Бухвалов В. А. Алгоритми педагогічної творчості: навч. посіб. Москва: Просвещение М.: 1993. 96 с.
13. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язування навчальних завдань: дис. канд. пед. наук: 13.00.09. Луцьк, 2014. 245 с.
14. Воронкова В. Гуманізація освіти, науки, політики, влади, суспільства. *Філософія освіти: наук. часопис*. 2007. № 1-2 (7). С. 204-220.
15. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Санкт-Петербург: СОЮЗ, 1997. 96 с.
16. Герасимчук А. Розвиток творчих здібностей в позаурочний час. *Розкажіть онуку*. 2008. №11. С. 12-13.
17. Гервер В. А. Творчість на уроках креслення. – М. : Владос, 1998. 144 с.
18. Горлова А. Інструменти розвитку творчого потенціалу дитини. *Початкова школа*. 2007. №3. С. 10-11.
19. Гусак П., Гусак Л., Белкіна-Ковальчук О., Воробйова Т. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів : монографія; за ред. П. Гусака. - Луцьк : Вежа-Друк, 2016. - 276 с.
20. Дегтярьова Г. Принципи психолого-педагогічної підготовки в системі підвищення кваліфікації педагогів професійної школи. Педагог професійної школи: зб. наук. пр. Київ, 2002. С. 72–77.
21. Загвязинский В. И. Педагогична творчість вчителя. Москва: Педагогіка, 1987. 160 с.

22. Загурська І. С. Розвиток рефлексії як передумова розвитку самооцінки творчих здібностей. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. 2005. Вип. 6 (30). Ч. 1. С. 267-277.
23. Зінчук Т. Розвиток творчого потенціалу дитини. *Початкова освіта*. 2004. №4. С. 7-9
24. Карпенко В. В. Психологічні засоби стимуляції творчості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: зб. наук. праць; гол. ред. М. Й. Варій. Львів: ДУВС, 2010. Вип. 2. С. 66–79.
25. Клименко В. В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46-47.
26. К. Е. Циолковський і науково-технічний прогрес: Зб. Ст. / Кедров Б. М. (ост. ред. колегії). Москва: Наука, 1982. 232 с.
27. Кузьменко В. У., Тименко В. П., Яковина А. В. Методичні основи діагностики інтелектуальної обдарованості. Київ, 2009. 104 с.
28. Линдсей Г., Халл К.С., Томпсон Р.Ф. Творческое и критическое мышление. Хрестоматия по общей психологии: Психология мышления. – Москва, 1981. С. 149-152.
29. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків: Видавнича група «Основа»: «Тріада+», 2008. 96 с.
30. Мамчук Л. П., Ямницький В. М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології. Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. Вип. 3. С. 96-100.

31. Мартинюк Л. Становлення творчої особистості молодшого школяра. *Початкова школа*. 2002. №10. С. 2-3.
32. Матюшкін А. М. Концепція творчої обдарованості. *Питання психології*. 1985. № 6. С. 29-33.
33. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів / упор. М. П. Крилевець. Полтава, 2009. 92 с.
34. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 2-9.
35. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2020 рр. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення – 18 листопада 2020 року)
36. Національна доктрина розвитку освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 2. С. 9–22.
37. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ, 2017. 206 с.
38. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL:<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf> (дата звернення – 16 листопада 2020 року)
39. Новий державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf (дата звернення – 10 листопада 2020 року)
40. Новосьолов С. А. Технологія розвитку винахідництва учнів в процесі збору та аналізу технічної і патентної інформації. Єкатеринбург: Изд-во Урал. держ. проф. пед. ун-ту, 1995. 168 с. С. 48.

41. Новосьолов С. А. Розвиток технічної творчості в установах професійної освіти: системний підхід. Єкатеринбург: Изд-во Урал. держ. проф.-пед. ун-ту, 1997. 371 с. С. 101.
42. Олешко Н. Розвиток творчих здібностей особистості на уроці. *Початкова школа*. 2003. №5. С. 22-23.
43. Педагогічні технології: наука – практиці / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ, 2002. Вип. 1. 281 с.
44. Півтора Т. Технологія формування та розвитку творчої особистості учня початкових класів. *Розкажіть онуку*. 2008. №11. С. 3-6.
45. Пехота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології / Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, корективи. Київ, 2000. 205 с.
46. Платон. Избранные диалоги. М.: Художественная литература, 1965. 205 с.
47. Плюхіна Н. Формування вміння вчитися як один із факторів розвитку творчих здібностей учнів. *Початкова школа*. 1997. №12. С. 8-9.
48. Психологія творчості; Свобода творчості; Творча історія; Творча лабораторія письменника; Творчість. *Літературознавча енциклопедія: у 2 т.* / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М - Я. С. 295-296.
49. Психологія творчості: навч. посіб. / Н. А. Карпенко; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ДУВС, 2016. 155 с.
50. Приступа М. Вчимося творчо мислити. *Початкова школа*. 2003. №3. С.19-20.
51. Радієвська А. А. Структурні компоненти творчих здібностей учнів молодших класів ліцеїв мистецтв як наукова проблема. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С.

- Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи». 2012. Вип. 39. С. 133-138.
52. Рибалка В.В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник. Київ, Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. С. 80–90.
53. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. Москва, 1946. С. 228.
54. Савченко О. Я. Початкова ланка в системі безперервної освіти. *Початкова школа*. 1989. № 4. С. 5-9.
55. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ, 1999. 368 с.
56. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ, 2002. 368 с.
57. Савченко О. Я., Байбара Т. М. Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2002. № 8. С. 6.
58. Сарапулова Є. Виховання обдарованої дитини. *Початкова школа*. 2000. №2. С. 3-4.
59. Синектика - методологія розвитку творчої активності особистості. Режим доступу:https://stud.com.ua/35384/filosofiya/sinektika_metodologiya_rozvitku_tvorchoyi_aktivnosti_osobistosti (дата звернення - 14 жовтня 2020 року)
60. Серeda О. Розвиток естетично-творчої діяльності молодших школярів засобами різних видів мистецтв. *Початкова школа*. 2007. №2. С.57-59.
61. Ткачук Г. О., Дорош Г. О. Інноваційні підходи до підготовки високоосвіченого фахівця початкової ланки освіти. Культура мовлення у процесі навчання: Теорія і практика. Київ, 2002. 119 с.

62. Творчість. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. - Буенос-Айрес, 1966. Т. 8, кн. XV: Літери Ст - Уц. С. 1885.
63. Творчі здібності як результат і передумова різноспрямованого розвитку творчої особистості. Режим доступу: vvman.lutsk.ua/file/k2.doc (дата звернення - 10 жовтня 2020 року)
64. Терлецька Л. Психологічні властивості учнів молодших класів. *Психолог на педраді*. 2003. № 24. С. 38-39.
65. Тесленко В. Перехід початкової школи на нову структуру і зміст освіти як передумова активізації розвитку здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2001. №1. С. 15-17.
66. Торчинюк О. Творчі здібності учнів. *Рідна школа*. 2002. №7. С. 4-5.
67. Шадрук С.К., Одобецька Т.П. Теоретико-методологічні основи особистісно-орієнтованої освіти. *Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 8-10 квітня 2003 р. (1 частина). Київ – Запоріжжя: Просвіта, 2003. С. 173–175.
68. Шандрок С.К. Формування індивідуально-творчого стилю діяльності практичних психологів. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із праці на вулиці. / За ред. О.П. Петрашук та І.І. Цушка. Київ: Ніка-Центр, 2003. С. 57–62.
69. Юнг К. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству. Хрестоматія по психології художественного творчества. Москва, 1996. С. 24.
70. Ярошевский М.Г. Психология творчества и творчество в психологии. *Вопросы психологии*. № 6. 1985. С. 48.

71. Fona Costa L. Shape Classification and Analysis: Theory and Practice / Luciano da Fona Costa, Roberto Marcond Cesar, Jr. CRC Press, New York, 2012. P. 685.
72. Gordon W. Synectics: The Development of Creative Capacity / W. Gordon. N.Y., 1961. P. 360.
73. Novoselov S.A. Associative and synectic technology realization with the involvement of computer graphics // Conference -Intercultural ties in higher education and academic teachingl / Ariel University Center of Camaria, Israel. September 19-21, 2011. P. 85-96.

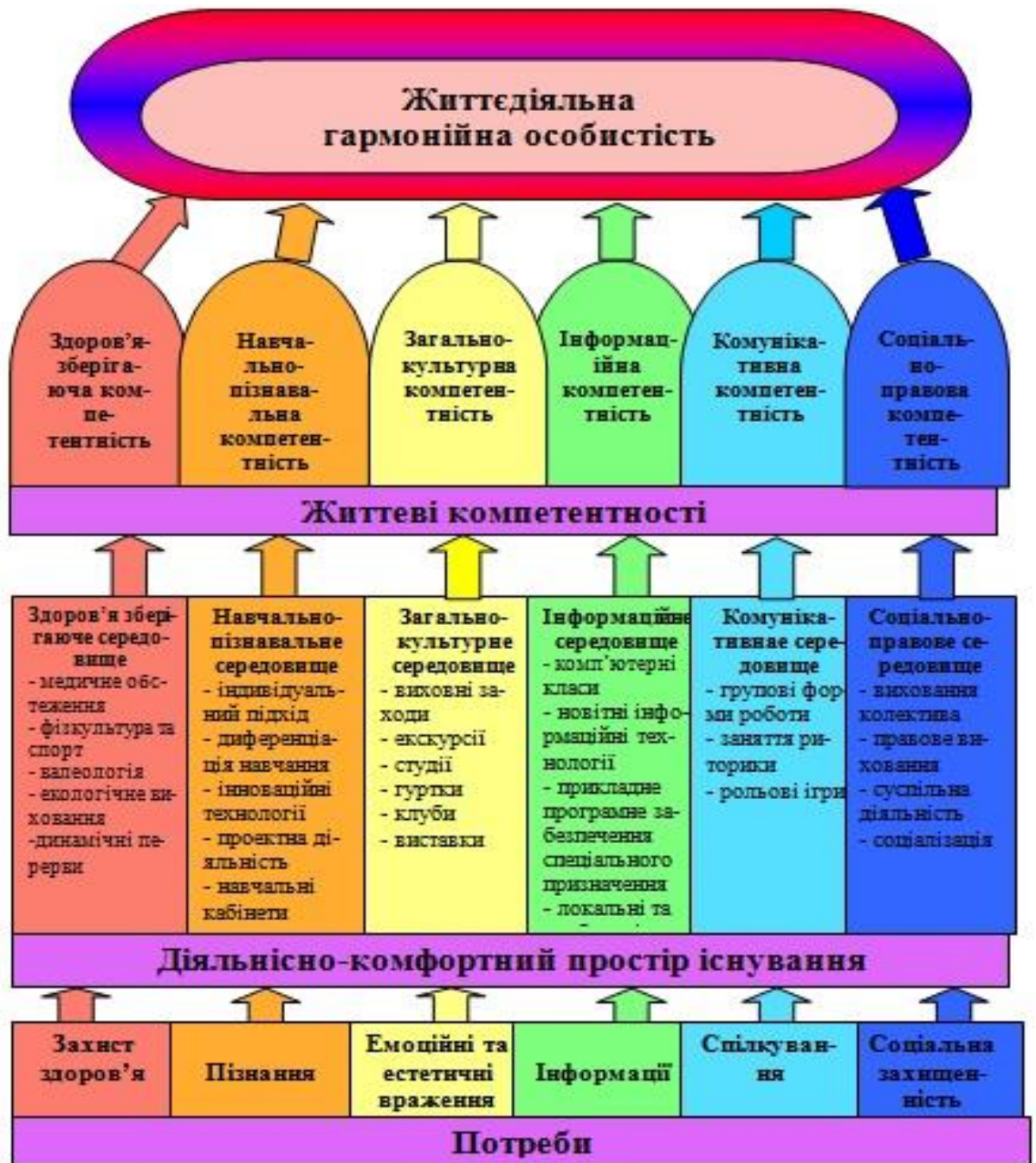
ДОДАТКИ

Додаток А

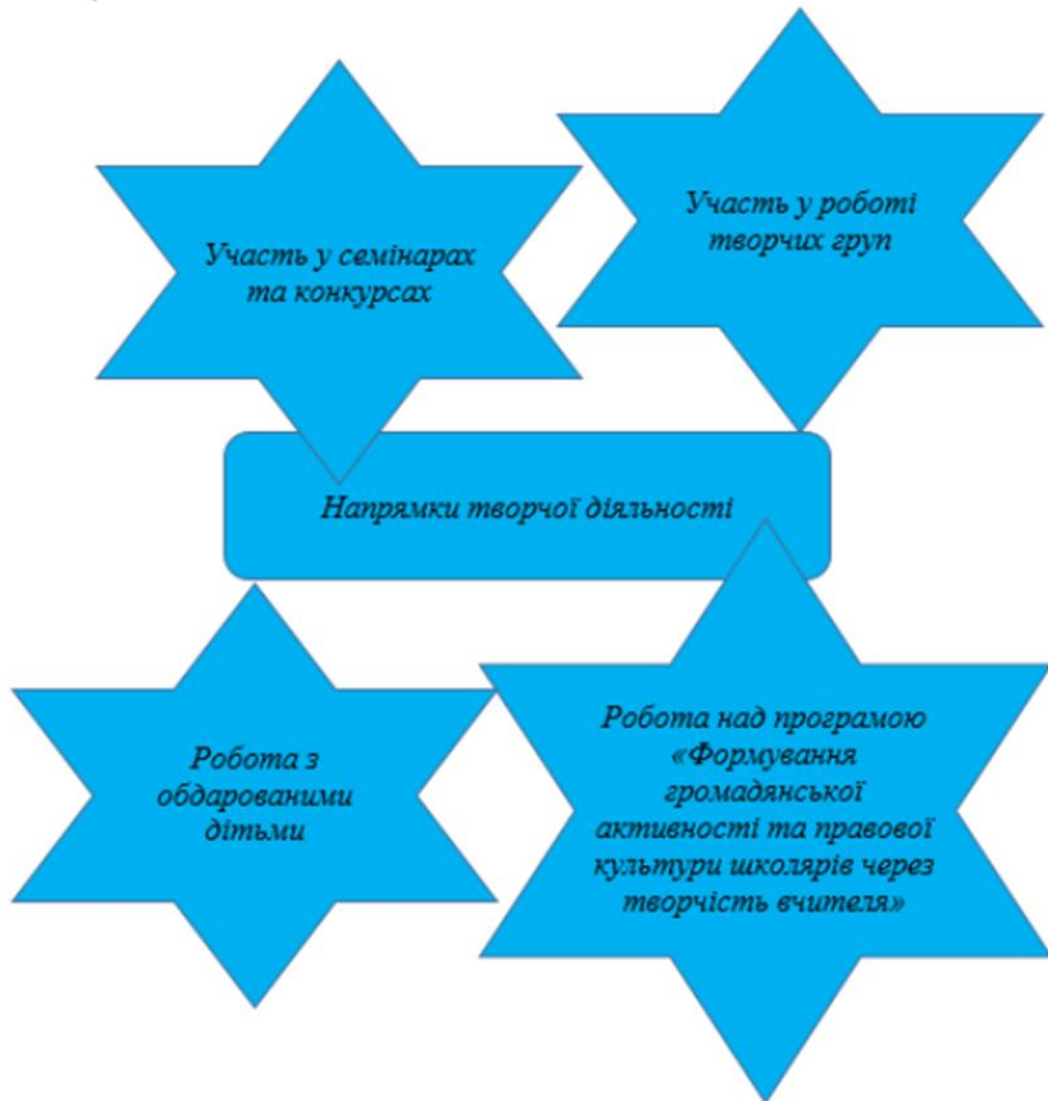
Модель творчої особистості учня

Додаток Б

Додаток В

Додаток Д

Додаток Е

сугестопедичний
метод

проектні
технології

ігрова
діяльність

**Методи і прийоми технології
формування творчої
особистості**

робота з
підручником

інтерактивні
методи

творчі
домашні
завдання

Додаток Ж

Вправи та ігри для розвитку творчих здібностей молодших школярів**Вправа «Відшукай у слові слава»**

Дітям пропонуються одне велике слово. Використовуючи букви з цього слова скласти нові слова.

АПЕЛЬСИН : син, лин, сани, насип, напис.

АБРИКОС: коса, сир, рак, бак, соки, кора, рис, краб.

ЕЛЕКТРИКА: три, кит, крила, лак, рак, ракета.

ВЕЛОСИПЕД: село, осел, поле, оси, пил, весело.

Вправа «Хто придумає кінець той і буде молодець»

Жме...(нька) Жни...(ва)

Ве...(сна,рба) Го...(ра, лова, дина)

Поча...(ток) Мо...(роз, лодець, локо)

Вправа «Зачаровані слова»

Дітям пропонують вписати в клітинки букви в порядку запропонованих цифр.

М А С Л О
2 5 1 4 3

К А Р Е Т А
3 2 1 4 5 6

М А Р К А
3 5 1 4 2

М А Р Ш
4 3 2 1

А Т Л А С
2 5 3 4 1

Т О В А Р
3 4 2 1 5

Вправа «Загубилися склади»

Знайди їх, утвори слова, правильно прочитай їх.

Де..во, ..рона, ки..ми, соро.., вов.., ..ні,
зем.., ...тра, зер.., дош..., світ..фор.

Вправа «Групування слів»

Завдання. Скласти можливі групи слів зі слів записаних на дошці(ускладнений варіант цього завдання – скласти можливі групи з вказаної сторінки читанки).

Карась береза портфель

Маслюк кит підберезовик

Тополя щука олівець

Мухомор бліда поганка альбом

Акула пенал опеньок

(відповіді можливих груп)

Карась, щука, акула, кит – живуть у воді.

Щука, акула – риби хижаки.

Маслюк, підберезовик, опеньок – їстівні гриби.

Мухомор, бліда поганка – їстівні гриби.

Пенал, олівець, альбом – шкільне приладдя

«Збери слово»

Учитель пропонує дітям прочитати слова кожного рядка, взяти з першого слова першу літеру, з другого – другу, з третього – третю і т.д. й одержати нове слово.

Риба, рак, макарони, поле, салат, пір'їна – **ракета**.

Шия, скло, слово, масло, ручка – **школа**.

Парк, сіно, ліс, рідня, лілія – **пісня**.

Метро, дощ, сова, гора – **мова**.

Гра «Придумай казку».

Створіть власну казку-кальку з будь-якої відомої казки. Для цього необхідно звести основні сюжетні лінії відомої казки до отримання абстрактної

схеми. Потім цю схему необхідно інтерпретувати по-новому, тобто символи «одягти в одягу» нових образів.

- Переплетіть події різних казок та створіть власну оригінальну казку, використовуючи техніку «вінегрет із казок».

Гра «Склади вірш»

1. _____ навкруги	2. _____ слід
_____ сніги	_____ лід
_____ цариця	_____ білими
_____ білолиця	_____ килими
3. Ходить зима _____
Закутується _____

Гра «Закінчи рядок»

Цікаве завдання: дітям потрібно продовжити рядок. Наприклад,

Ко – ко - ко – ми купили молоко.	Мо – мо – мо - ...
Ди – ди - ди – подай-но, доню, води.	Гр.- гр. – гр. - ...
Ку - ку – ку - ...	Ар – ар – ар -
Ма – ма – ма - ...	

Гра «Добери риму»

- До слів лак -(мак)
зірка – (дірка)
роса – (коса) доберіть співзвучні слова.

Вправа «Весела поетична хвилина»

- Доберіть за аналогією.

Лю-лю-лю – друзів я ...	Лі-лі-лі – живе білка у ...
Ка-ка-ка – дай напитись ...	Ко-ко-ко -...
Бе-бе-бе – беру в друзів я ...	Ох-ох-ох -...
Ру-ру-ру – починаю веселу ...	Ять-ять-ять -...

ГРА « УЯВИ СЕБЕ»

Учитель пропонує учням уявити себе на місці якогось предмета: маленької рибки, великого куща, важкої хмари, лісового струмочка.

Учні «перевтілюючись» в образ, дають відповіді на такі питання:

- Що ти чуєш? Які звуки тебе оточують?
- Кого ти боїшся? З ким товаришуєш?
- Твої мрії? Що любиш?

Такі ігри спонукають дітей змалку міркувати самостійно, використовувати свою кмітливість, вміння уявити ситуацію і нестандартно її розв'язати.

Діти ще в легкій для сприймання, цікавій формі з задоволенням розв'язують оригінальні логічно-пошукові задачі. Ось деякі з них:

1) Лікар Айболит дав хворому бегемоту 8 таблеток, щоб той приймав їх по 2 на день. Через 2 дні у бегемота залишилось 5 таблеток. Чи виконав бегемот призначення лікаря?

2) Бабуся попросила Максима купити 2 десятки яєць, а Максим купив 18 яєць. Чи виконав він завдання бабусі?

3) Скільки очей у морського їжака, якщо у нього на 3 ока більше, ніж у звичайного лісового?

Гра «Висновок»

Оленка старша за Марійку, а Марійка старша за Миколку. Хто найстарший? Наймолодший?